

ZGODNE Z
USZCZUPLONĄ
PODSTAWĄ
PROGRAMOWĄ

VADEMECUM

Nowa teraz matura

- opisy doświadczeń
- przykłady rozwiązane krok po kroku
- wskazówki maturalne
- notatki do uzupełniania

CHEMIA

nowa
era

Spis treści

Planer maturalny	6
Bez tego ani rusz!	8

1. Budowa atomu. Wiązania chemiczne

1. Budowa atomu	10
2. Masa atomowa, masa cząsteczkowa i masa molowa ...	13
3. Promieniotwórczość	16
4. Elementy chemii kwantowej w ujęciu jakościowym	20
5. Konfiguracja elektronowa atomów	23
6. Układ okresowy pierwiastków chemicznych	31
7. Budowa atomu a położenie pierwiastka chemicznego w układzie okresowym	34
8. Rodzaje wiązań chemicznych	38
9. Geometria cząsteczek. Hybrydyzacja orbitali atomowych	46
10. Oddziaływania międzycząsteczkowe	58

2. Właściwości pierwiastków chemicznych i ich związków nieorganicznych

Systematyka związków nieorganicznych

11. Tlenki	62
12. Wodorki	68
13. Kwasy nieorganiczne	71
14. Wodorotlenki	77
15. Sole	82

Metale

16. Sód i potas	86
17. Magnez i wapń	89
18. Glin	95
19. Metale bloku <i>d</i>	97

Niemetale

20. Wodór	110
21. Węgiel i krzem	112
22. Azot i fosfor	118
23. Tlen i siarka	124
24. Fluorowce	130
25. Helowce	136

3. Stechiometria

26. Korzystanie z pojęć <i>mol</i> i <i>masa molowa</i> w obliczeniach chemicznych	138
27. Stosowanie praw Avogadra i Clapeyrona w obliczeniach chemicznych	140
28. Obliczenia dotyczące wzorów chemicznych	142
29. Obliczenia na podstawie równania reakcji chemicznej	145
30. Obliczenia dotyczące mieszanin	150

4. Reakcje utleniania i redukcji. Elektrochemia

31. Stopnie utlenienia pierwiastków chemicznych	154
32. Zmiana stopni utlenienia pierwiastków w reakcjach chemicznych	157
33. Bilansowanie równań reakcji utleniania-redukcji	159
34. Ogniwa galwaniczne	166

5. Roztwory i reakcje zachodzące w roztworach

35. Roztwory – mieszaniny substancji	178
36. Metody rozdzielania mieszanin	179
37. Rozpuszczalność substancji. Roztwory nasycone i nienasycone	181
38. Stężenie procentowe	185
39. Stężenie molowe	190
40. Dysocjacja elektrolityczna	196
41. Teorie kwasów i zasad	199
42. Stopień dysocjacji elektrolitycznej i stała dysocjacji elektrolitycznej	201
43. Odczyn wodnych roztworów substancji – pH	206
44. Reakcje zobojętniania	211
45. Reakcje strącania osadów	216
46. Hydroliza soli	220

6. Kinetyka i równowaga chemiczna – elementy chemii fizycznej

47. Procesy endoenergetyczne i egzoenergetyczne	224
48. Szybkość reakcji chemicznej	228
49. Kataliza i reakcje katalityczne	232
50. Równowaga chemiczna, stała równowagi	238
51. Reguła przekory	241

7. Węglowodory

52. Teoria strukturalna budowy związków organicznych ..	246
53. Węglowodory nasycone	248
54. Węglowodory nienasycone	257
55. Węglowodory aromatyczne.....	269

8. Jednofunkcyjne pochodne węglowodorów

56. Fluorowcopochodne węglowodorów	280
57. Hydroksylowe pochodne węglowodorów – alkohole i fenole	286
58. Związki karbonylowe – aldehydy i ketony	301
59. Kwasy karboksylowe	311
60. Estry i tłuszcze	323
61. Aminy i amidy	335

9. Wielofunkcyjne pochodne węglowodorów

62. Hydroksykwasy	350
63. Aminokwasy	355
64. Białka	362
65. Cukry	366
66. Izomeria optyczna	380

10. Chemia wokół nas i elementy ochrony środowiska

67. Substancje lecznicze i toksyczne	390
68. Żywność	394
69. Środki czystości	396
70. Elementy ochrony środowiska	397

11. Kluczowe umiejętności sprawdzane na egzaminie

71. Doświadczenia chemiczne	400
Zadania CKE – przykład rozwiązany krok po kroku i zadanie do samodzielnego rozwiązania	413
72. Obliczenia chemiczne	417
Zadania CKE – przykład rozwiązany krok po kroku i zadanie do samodzielnego rozwiązania	422
73. Korzystanie z informacji	424
Zadania CKE – przykład rozwiązany krok po kroku i zadanie do samodzielnego rozwiązania	428

Tablice chemiczne

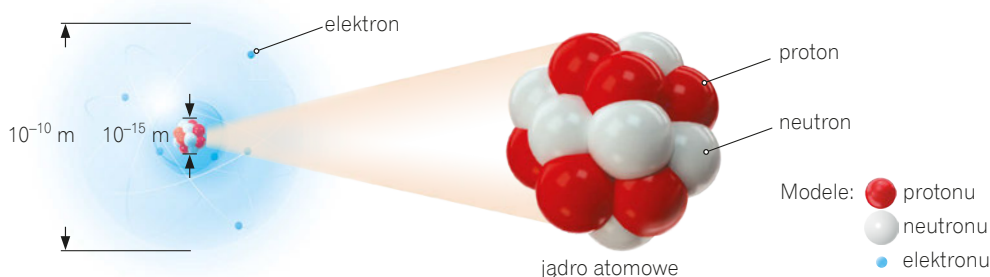
Właściwości pierwiastków chemicznych	434
Promienie atomów: metaliczne, kowalencyjne, van der Waalsa – układ okresowy	437
Nazwy zwyczajowe i systematyczne oraz gęstości wybranych związków nieorganicznych	438
Charakter chemiczny tlenków	440
Rozpuszczalność wodorotlenków w wodzie	442
Rozpuszczalność soli w wodzie	444
Charakter chemiczny tlenków – układ okresowy	446
Najważniejsze zastosowania wybranych związków nieorganicznych	447
Nazwy zwyczajowe i systematyczne oraz gęstości wybranych związków organicznych	451
Reakcje charakterystyczne związków organicznych	453
Najważniejsze zastosowania wybranych związków organicznych	458
Krzywe rozpuszczalności substancji stałych w wodzie	463
Krzywe rozpuszczalności gazów w wodzie	464
Tabela rozpuszczalności soli i wodorotlenków w wodzie	465
Stałe fizyczne i chemiczne	466
Przedrostki do wyrażania dziesiętnych wielokrotności i podwielokrotności jednostek SI	466
Tabela logarytmów	467
Stałe dysocjacji wybranych kwasów i zasad	468
Wybrane wskaźniki kwasowo-zasadowe	469
Potencjały standardowe redukcji	470
Wzory i nazwy wybranych kwasów organicznych	471
Wzory i nazwy wybranych zasad azotowych	471
Wzory i nazwy aminokwasów białkowych	472
Stałe dysocjacji dla grup funkcyjnych aminokwasów w temperaturze 25°C	474
Odpowiedzi	475
Bibliografia	476
Indeks	477

1. Budowa atomu

Składniki atomu

Atom to najmniejsza część pierwiastka chemicznego zachowująca jego właściwości chemiczne.

Atom (rys. 1) jest układem elektroobojętym, zbudowanym z naładowanego dodatnio jądra atomowego [łac. *nucleus*] oraz naładowanych ujemnie elektronów znajdujących się w przestrzeni wokół jądra.

* W rzeczywistości elektrony są znacznie mniejsze od jądra atomowego. Proporcje na rysunku zostały zmienione, by był on bardziej czytelny.

Rys. 1. Model budowy atomu*.

Jądro atomowe składa się z nukleonów, czyli naładowanych dodatnio protonów i obojętnych elektrycznie neutronów (tabela 1).

Tabela 1. Charakterystyka składników atomu

Nazwa cząstki	Symbol	Masa		Ładunek	Bezwzględna wartość ładunku, C (kulomb)
		u	g		
proton	p, p ⁺ , ${}^1_1\text{p}, \oplus$	1	$1,67 \cdot 10^{-24}$	+1	$1,6 \cdot 10^{-19}$
neutron	n, n ⁰ , ${}^1_0\text{n}, \circ$	1	$1,67 \cdot 10^{-24}$	0	–
elektron	e ⁻ , ${}^0_{-1}\text{e}, \ominus$	$\frac{1}{1836}$	$9,11 \cdot 10^{-28}$	-1	$1,6 \cdot 10^{-19}$

NA TO ZWRÓĆ UWAGĘ!

Symbole protonu (p) i neutronu (n) można zapisywać bez podawania ładunku tych cząstek w indeksie górnym. Przy symbolu elektronu w indeksie górnym musi się pojawić znak minus (e⁻), ponieważ podobnym symbolem, e⁺, oznacza się pozyton, czyli antycząstkę elektronu.

Liczba atomowa i liczba masowa

Każde jądro atomowe można opisać za pomocą dwóch liczb: liczby atomowej i liczby masowej.

Liczba atomowa (Z) to liczba protonów w jądrze charakterystyczna dla danego pierwiastka chemicznego.
Liczba masowa (A) to sumaryczna liczba protonów i neutronów tworzących jądro atomowe.

liczba masowa = liczba nukleonów = liczba protonów (Z) + liczba neutronów (A - Z)
 ${}^A_Z\text{E}$ – symbol pierwiastka chemicznego

liczba atomowa = liczba porządkowa pierwiastka chemicznego w układzie okresowym =
 = liczba protonów = ładunek jądra = liczba elektronów w atomie

Nuklid to jądro atomowe o określonym składzie, opisanym liczbą atomową i liczbą masową.

Pojęcie to jest stosowane również w odniesieniu do całego atomu lub do zbioru atomów o takim samym składzie jądra.

Rozwiąż zadania w Zbiorze zadań maturalnych Część 1. s. 10–40

Powtórz pojęcia

Kod: VABF9D

app.nowaterazmatura.pl

Fiszki: Budowa atomu

PRZYKŁAD 1

Ustalanie liczby protonów, neutronów i elektronów

Uzupełnij tabelę, określając liczby protonów, neutronów i elektronów w podanych atomach i jonach.

Symbol atomu lub jonu	Liczba		
	protonów	neutronów	elektronów
${}_{13}^{27}\text{Al}$			
${}_{13}^{27}\text{Al}^{3+}$			
${}_{53}^{127}\text{I}$			
${}_{53}^{127}\text{I}^{-}$			

Rozwiązanie:

Symbol atomu lub jonu	Liczba		
	protonów	neutronów	elektronów
1 ${}_{13}^{27}\text{Al}$			4 13
1 ${}_{13}^{27}\text{Al}^{3+}$	2 13	3 $27 - 13 = 14$	5 $13 - 3 = 10$
1 ${}_{53}^{127}\text{I}$			4 53
1 ${}_{53}^{127}\text{I}^{-}$	2 53	3 $127 - 53 = 74$	5 $53 + 1 = 54$

Etapu rozwiązywania

- 1 Odczytaj liczbę masową A i liczbę atomową Z .
- 2 Liczba protonów jest równa liczbie atomowej Z danego pierwiastka chemicznego. Zauważ, że w atomie i jonie danego pierwiastka chemicznego liczby protonów są takie same.
- 3 W celu wyznaczenia liczby neutronów należy od liczby masowej A odjąć liczbę atomową Z . Zauważ, że w atomie i jonie danego pierwiastka chemicznego liczby neutronów są takie same.
- 4 W elektrooobojętnych atomach liczba elektronów jest równa liczbie protonów.
- 5 W jonach liczba elektronów nie jest równa liczbie protonów. Określając ją, należy wziąć pod uwagę ładunek jonu, gdyż w anionach liczba elektronów jest większa, a w kationach mniejsza niż w elektrooobojętnym atomie danego pierwiastka chemicznego.

Powtórz pojęcia

Kod: 6938Q5

app.nowaterazmatura.pl

Fiszki: Atomy i jony

Izotopy

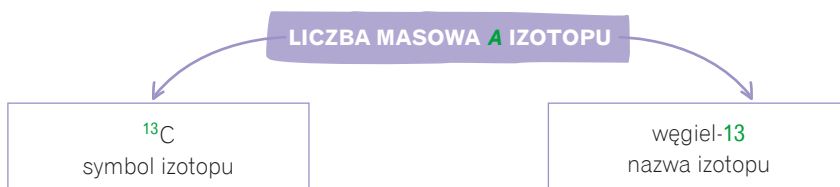
Izotopy to nuklidy o tej samej liczbie atomowej Z , ale różnych liczbach masowych A .

Izotopy danego pierwiastka chemicznego zawierają w jądrach atomowych taką samą liczbę protonów, ale różną liczbę neutronów.

Zapisywanie symboli i nazw izotopów

Do zapisu symboli i nazw izotopów wykorzystuje się symbole i nazwy pierwiastków chemicznych.

Wyjątkiem są trzy naturalne izotopy wodoru (tabela 2, s. 12), które mają własne nazwy i symbole.

Powtórz pojęcia

Kod: P64T3J

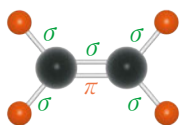
app.nowaterazmatura.pl

Fiszki: Izotopy

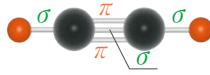
Wiązania typu σ i typu π

W zależności od tego, jakie orbitale atomowe nakładają się na siebie, wyróżnia się m.in. wiązanie typu σ i wiązanie typu π .

Wiązanie pojedyncze jest zawsze wiązaniem typu σ . Wiązanie wielokrotne składa się z jednego wiązania typu σ oraz wiązań typu π (rys. 26).

5 wiązań typu σ
i 1 wiązanie typu π
w cząsteczce etenu

3 wiązania typu σ
i 2 wiązania typu π
w cząsteczce etynu

Modele atomów:

● węgla

● wodoru

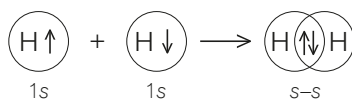
Rys. 26. Modele cząsteczek z wiązaniami typu σ i typu π .

Wiązanie typu σ

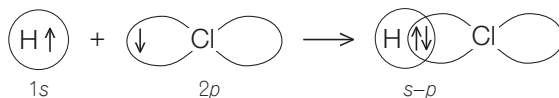
Podczas tworzenia wiązania typu σ orbitale atomowe **nakładają się czołowo**, czego efektem jest zwiększona gęstość elektronowa na osi łączącej jądra.

Wiązanie typu σ może powstać w wyniku nakładania się różnych orbitali atomowych:

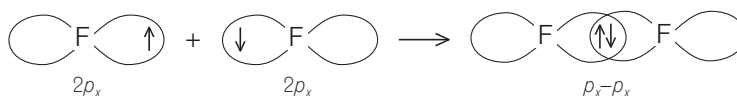
- orbital typu s + orbital typu s , np.

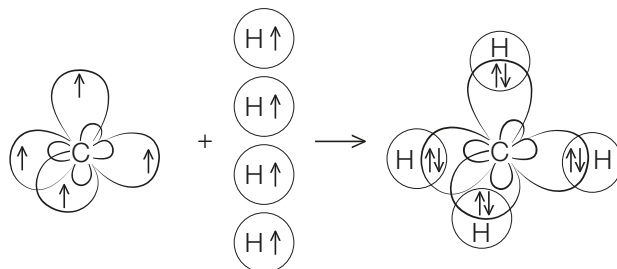
- orbital typu s + orbital typu p , np.

- orbital typu p_x + orbital typu p_x , np.

- orbitale zhybrydyzowane, np. orbital zhybrydyzowany sp^3 + orbital typu s .

Wiązanie typu π

Podczas tworzenia wiązania typu π orbitale atomowe p prostopadłe do osi cząsteczki **nakładają się bocznie**, czego efektem jest zwiększona gęstość elektronowa po obu stronach osi łączącej jądra.

! W wyniku nakładania się orbitali atomowych powstają orbitale molekularne.

2 min

Obejrzyj, żeby zrozumieć

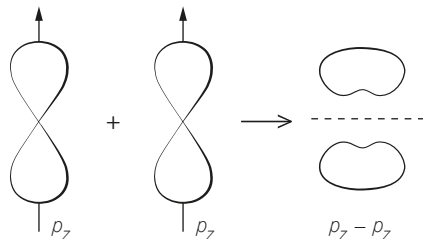
Kod: WSCXSN

app.nowaterazmatura.pl

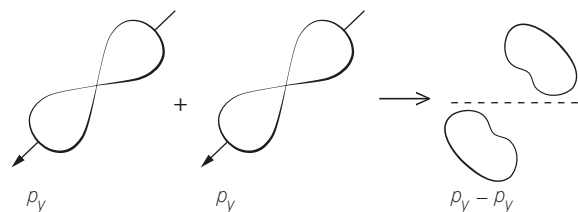
Animacja: **Rodzaje wiązań chemicznych (σ i π)**

Wiązanie typu π może powstać w wyniku nakładania się różnych orbitali p :

- orbital typu p_z + orbital typu p_z ,

- orbital typu p_y + orbital typu p_y ,

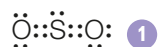

→ **Wiązanie podwójne**,
patrz s. 40.

PRZYKŁAD 15

Analiza budowy cząsteczki związku chemicznego – określanie liczby i typu wiązań oraz polarności cząsteczki

Przeanalizuj budowę cząsteczki SO_2 i wykonaj polecenia. Określ liczby wiązań typu σ , typu π i wiązań kowalencyjnych oraz typ hybrydyzacji orbitali atomu siarki w tym związku chemicznym. Ustal, jaki moment dipolowy wykazuje ta cząsteczka, i określ jej polarność.

Atom centralny: S 2

Liczba podstawników: 2

Liczba wolnych par elektronowych: 1 (pochodząca od atomu siarki)

Cząsteczka SO_2 ma budowę kątową, a orbitale atomu siarki mają hybrydyzację sp^2 i/lub trygonalną.

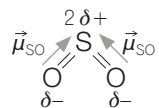
Liczba wiązań typu σ : 2 6

Liczba wiązań typu π : 2

Liczba wiązań kowalencyjnych: 4

Cząsteczka SO_2 nie jest liniowa, więc wypadkowy moment dipolowy jest różny od zera.

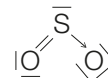
Cząsteczka SO_2 jest polarna. 7

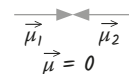
Etapy rozwiązywania

- Narysuj wzór elektronowy kropkowy cząsteczki SO_2 .
- Wskaż atom centralny, liczbę podstawników oraz liczbę wolnych par elektronowych. Określ hybrydyzację atomu siarki.
- Narysuj poprawne ułożenie atomów w cząsteczce SO_2 .
- Określ, w jaki sposób tworzą się wiązania w cząsteczce SO_2 .
- Narysuj wzór elektronowy kreskowy cząsteczki SO_2 .
- Określ typy i liczbę utworzonych wiązań.
- Określ moment dipolowy i polarność cząsteczki SO_2 .

! W cząsteczce SO_2 występuje wiązanie koordynacyjne:

! moment dipolowy

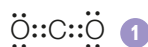

PRZYKŁAD 16

Określanie typu hybrydyzacji orbitali atomowych pierwiastka chemicznego

Określ typ hybrydyzacji orbitali walencyjnych atomu węgla w cząsteczce CO_2 . Wymień typy wiązań chemicznych występujących w cząsteczce tego związku chemicznego oraz podaj ich liczbę.

CO_2

Atom centralny: C

Liczba podstawników: 2

Liczba wolnych par elektronowych: 0 **2**

Cząsteczka CO_2 jest liniowa, a orbitale atomu węgla mają hybrydyzację sp . **3**

${}_6\text{C}: 1s^2 2s^2 2p^2$

1s 2s 2p

${}_6\text{C}^*: 1s^2 2s^1 2p^3$ **4**

1s 2s 2p

Po hybrydyzacji sp : **5**

1s sp 2p

Dwa atomy ${}_8\text{O}: 1s^2 2s^2 2p^4$ **6**

1s 2s 2p

1s 2s 2p

Wiążące pary elektronowe tworzą się między niesparowanymi elektronami w atomach węgla i tlenu. Dwa zhybrydowane orbitale atomu węgla nakładają się z orbitalami p atomów tlenu, tworząc wiązania typu σ . **7**

Dwa niezhybrydowane orbitale p atomu węgla nakładają się z dwoma równoległymi do nich orbitalami p atomów tlenu i tworzą wiązania typu π .

W cząsteczce CO_2 występują dwa wiązania typu σ i dwa wiązania typu π . **8**

Etapy rozwiązywania

- 1** Narysuj wzór elektronowy cząsteczki CO_2 .
- 2** Wskaż atom centralny, liczbę podstawników i liczbę wolnych par elektronowych.
- 3** Określ kształt cząsteczki i hybrydyzację atomu węgla.
- 4** Napisz konfigurację elektronową atomu węgla w stanach podstawowym i wzbudzonym.
- 5** Zaznacz orbitale, które ulegają hybrydyzacji.
- 6** Napisz konfigurację elektronową atomów tlenu.
- 7** Określ, które orbitale atomów węgla i tlenu nakładają się na siebie.
- 8** Określ typy utworzonych wiązań.

Dokończ notatkę

? dla anionu / kationu do liczby N trzeba dodać liczbę równą ładunkowi jonu

$$L_{wpe} = \frac{1}{2}(N + x - V)$$

? dla obojętnych cząsteczek

$$x = \dots\dots\dots$$

$$L_{wpe} = \frac{1}{2}(N - V)$$

? dla anionu / kationu od liczby N trzeba odjąć liczbę równą ładunkowi jonu

$$L_{wpe} = \frac{1}{2}(N - x - V)$$

HYBRYDYZACJA ORBITALI ATOMOWYCH

operacja matematyczna umożliwiająca wyjaśnienie kształtu cząsteczek wieloatomowych

METODA VSEPR

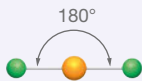
wyznaczenie kształtu cząsteczek związków chemicznych zbudowanych z pierwiastków chemicznych z grup 1., 2., 13.–18. układu okresowego

→ więcej s. 46

LICZBA PRZESTRZENNA

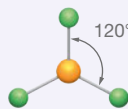
$$L_p = L_{wpe} + n + m$$

$L_p = 2$

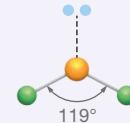

? $L_{wpe} = 0$
typ hybrydyzacji: .....
kształt cząsteczki: .....

$L_p = 3$

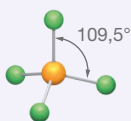
? $L_{wpe} = \dots\dots\dots$
typ hybrydyzacji: .....
kształt cząsteczki: trójkąt równoboczny

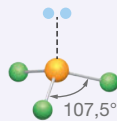
? $L_{wpe} = \dots\dots\dots$
typ hybrydyzacji: sp^2
kształt cząsteczki: .....

Uwaga! Im więcej wolnych par elektronowych w cząsteczce, tym mniejszy kąt między wiązaniami.

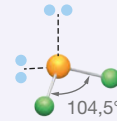
$L_p = \dots\dots\dots$

? $L_{wpe} = \dots\dots\dots$
typ hybrydyzacji: .....
kształt cząsteczki: tetraedr

? $L_{wpe} = 1$
typ hybrydyzacji: .....
kształt cząsteczki: .....

? $L_{wpe} = \dots\dots\dots$
typ hybrydyzacji: sp^3
kształt cząsteczki: .....

? Jaką wartość liczby przestrzennej ma kation NH_4^+ ? Jaki jest kształt tej drobiny?

1. Narysuj wzór Lewisa.

→ więcej na s. 45

2. Określ liczbę elektronów walencyjnych dla atomu centralnego.

3. Oblicz liczbę wolnych par elektronowych.

4. Oblicz liczbę przestrzenną.

5. Określ kształt cząsteczki.

Zobacz uzupełnioną notatkę

app.nowa
terazmatura.pl

Kod: 6D6HPG

WYJAŚNIENIE SYMBOLI:

L_{wpe} – liczba niewiązanych par elektronowych atomu centralnego,
 X – ligandy (oprócz atomów H),

n – liczba ligandów (oprócz H) przy atomie centralnym,
 m – liczba atomów H przy atomie centralnym,
 V – liczba elektronów potrzebna do osiągnięcia oktetu (dupletu) przez atomy, które otaczają atom centralny.

11. Tlenki

Charakterystyka tlenków

Tlenki to związki tlenu z innymi pierwiastkami chemicznymi. Tlen w tlenkach występuje na –II stopniu utlenienia.

Wzór ogólny tlenków ma postać:

gdzie:

E – symbol chemiczny pierwiastka,

n – wartościowość pierwiastka chemicznego.

Wyjątkiem jest **związek tlenu z fluorem** – ponieważ **fluor ma wyższą elektroujemność od tlenu**, więc tworzy **fluorek tlenu** o wzorze OF_2 .

Tlen w tlenkach występuje na –II stopniu utlenienia, dlatego zarówno metale, jak i niemetale mają w nich najczęściej dodatnie stopnie utlenienia:

Istnieją tlenki, w których pierwiastki chemiczne występują na **różnych stopniach utlenienia**, np. w Fe_3O_4 żelazo przyjmuje stopnie utlenienia II i III.

W warunkach normalnych:

- **tlenki metali** są najczęściej substancjami stałymi (fot. 3),
- **tlenki niemetali** mogą być gazami (np. SO_2), cieczami (np. H_2O) lub substancjami stałymi (np. P_4O_{10}).

tlenek chromu(III) Cr_2O_3

tlenek manganu(IV) MnO_2

tlenek żelaza(III) Fe_2O_3

Fot. 3. Tlenki wybranych metali.

Nadtlenki i ponadtlenki

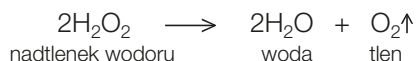
Nadtlenki metali to substancje jonowe, które zawierają jony nadtlenkowe O_2^{2-} , np. Na_2O_2 .

Tlen tworzy połączenia z metalami aktywnymi chemicznie, w których występuje na –I stopniu utlenienia. Znany jest także kowalencyjny **nadtlenek wodoru** o wzorze H_2O_2 .

Wzór strukturalny nadtlenku wodoru:

Nadtlenki są nietrwałe i łatwo rozkładają się na tlen i odpowiedni tlenek, np.:

Litowce (z wyjątkiem litu) tworzą z tlenem jeszcze mniej trwałe połączenia nazywane **ponadtlenkami**. Zawierają one **jon ponadtlenkowy** O_2^- , np. ponadtlenek potasu KO_2 .

Rozwiąż zadania w Zbiorze zadań maturalnych Część 1. s. 41–83

! Litowce występują na I stopniu utlenienia, a berylowce na II.

→ Tlenek krzemu(IV), patrz s. 116.

! Woda utleniona to 3-procentowy roztwór nadtlenku wodoru.

Nazewnictwo tlenków

Nazwy tlenków można tworzyć zgodnie z dwoma systemami.

- **System Stocka** – do wyrazu **tlenek** jest dodawana nazwa metalu lub niemetalu w dopełniaczu oraz jego **stopień utlenienia** (jeżeli jeden pierwiastek chemiczny tworzy kilka tlenków), np.:

tlenek węgla(II) CO

tlenek węgla(IV) CO₂

- **System przedrostków** – uwzględnia liczbę atomów poszczególnych pierwiastków chemicznych w cząsteczce, np.:

tritlenek diżelaza Fe₂O₃

pentatlenek diazotu N₂O₅

? Podkreśl nazwę związku chemicznego o wzorze N₂O₃.

tlenek azotu(II)

tlenek azotu(III)

tlenek azotu(V)

tlenek azotu(IV)

DOŚWIADCZENIE 1

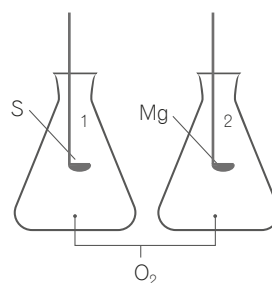
Spalanie siarki i magnezu w tlenie

Cel doświadczenia: Otrzymanie tlenków niemetalu i metalu.

Odczynniki: O₂, S, Mg.

Instrukcja: Napełnij dwie kolby tlenem. Na łyżce do spalań wprowadź do kolby 1. rozżarzoną grudkę siarki, a do kolby 2. – rozgrzane w płomieniu palnika wióry magnezowe. Po całkowitym spalaniu siarki wprowadź do kolby uniwersalny papierek wskaźnikowy zwilżony wodą destylowaną.

Obserwacje W obydwu kolbach substancje się paliły. Wilgotny uniwersalny papierek wskaźnikowy zmienił barwę z żółtej na czerwoną. Na łyżce z magnezem pojawia się biała substancja stała.

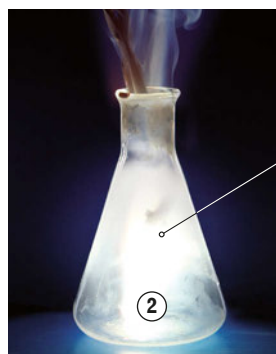

? Zweryfikuj hipotezę

Reakcje spalania metali w tlenie są reakcjami rozkładu.

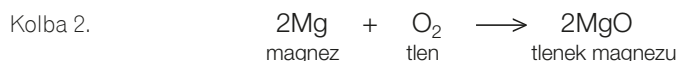
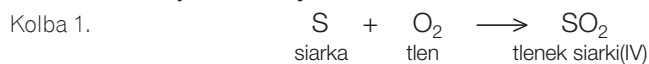
Siarka spala się w tlenie błononiebieskim płomieniem.

Magnez spala się w tlenie oślepiającym, białym płomieniem.

Wniosek Siarka i magnez spalają się w tlenie, a produktami reakcji są tlenki: gazowy tlenek siarki(IV) o charakterze kwasowym oraz tlenek magnezu o białej barwie i stałym stanie skupienia. Reakcje przebiegają gwałtownie i są egzotermiczne.

Równania reakcji chemicznych:

NA TO ZWRÓĆ UWAGĘ!

Spalanie siarki należy przeprowadzać pod wyciągiem, ponieważ produktem tej reakcji jest tlenek siarki(IV) SO₂ – związek chemiczny, który działa drażniąco na oczy.

2 min

Obejrzyj doświadczenie

Kod: USSVV4

app.nowaterazmatura.pl

Film: **Spalanie węgla, siarki i magnezu w tlenie**

! Tlen można otrzymać np. w wyniku termicznego rozkładu KMnO₄.

! Podczas reakcji EGZotermicznej układ **ODDAJE** energię do otoczenia.

→ **Przemiany egzoenergetyczne i endoenergetyczne**, patrz s. 224.

Odpowiedź: tlenek azotu(II)

26. Korzystanie z pojęć *mol* i *masa molowa* w obliczeniach chemicznych

Mol, masa molowa i liczba Avogadra

Mol

Mol to jednostka liczości materii. Mol zawiera $6,02 \cdot 10^{23}$ obiektów elementarnych (atomów, cząsteczek, jonów, elektronów, innych cząstek lub grup cząstek danego rodzaju).

Liczbę $6,02 \cdot 10^{23}$ obiektów elementarnych (atomów, cząsteczek, jonów, elektronów, innych cząstek lub grup cząstek danego rodzaju) znajdujących się w 1 molu substancji nazwano **stałą Avogadra** (na cześć włoskiego fizyka **Amadeo Avogadra** [czyt. amadeo awogadra]). Oznacza się ją symbolem N_A i wyraża w jednostce mol^{-1} ($\frac{1}{\text{mol}}$):

$$\text{Stała Avogadra} = 6,02 \cdot 10^{23} \text{ mol}^{-1}$$

Liczba Avogadra ma identyczne oznaczenie (N_A) i wartość liczbową jak stała Avogadra, **jest jednak bezwymiarowa**:

$$\text{Liczba Avogadra} = 6,02 \cdot 10^{23}$$

Znajomość stałej Avogadra umożliwia **określenie liczby atomów, cząsteczek lub jonów, która znajduje się w próbkach** pierwiastków lub związków chemicznych o dowolnej masie. Do obliczeń związanych z pojęciem mola można wykorzystywać metodę proporcji lub stosować podane wzory:

$$m = n \cdot M$$

$$n = \frac{m}{M}$$

$$n = \frac{N}{N_A}$$

$$N = \frac{m}{M} \cdot N_A$$

gdzie:

m – masa próbki, g,

n – liczba moli, mol,

M – masa molowa, $\frac{\text{g}}{\text{mol}}$,

N – liczba atomów, cząsteczek lub jonów,

N_A – stała Avogadra ($6,02 \cdot 10^{23} \text{ mol}^{-1}$).

1 mol siarki
to $6,02 \cdot 10^{23}$
atomów siarki.

1 mol siarki ma masę 32,06 g.

1 mol magnezu
to $6,02 \cdot 10^{23}$
atomów magnezu.

1 mol magnezu ma masę 24,31 g.

1 mol węgla
to $6,02 \cdot 10^{23}$
atomów węgla.

1 mol węgla ma masę 12,01 g.

Masa molowa

Masa molowa (M) to masa 1 mola obiektów elementarnych (atomów, cząsteczek, jonów, elektronów, innych cząstek lub grup cząstek danego rodzaju), czyli masa substancji zawierająca $6,02 \cdot 10^{23}$ obiektów elementarnych. Jej wartość jest **liczbowo równa masie atomowej lub cząsteczkowej**.

Jednostką masy molowej jest $\frac{\text{g}}{\text{mol}}$.

NA TO ZWRÓĆ UWAGĘ!

Jednostka masy molowej może być zapisywana w postaci $\frac{\text{g}}{\text{mol}}$ lub $\text{g} \cdot \text{mol}^{-1}$.

! 1 mol to zawsze $6,02 \cdot 10^{23}$ obiektów elementarnych (atomów, cząsteczek, jonów, elektronów, innych cząstek lub grup cząstek danego rodzaju).

→ **Masa molowa**,
patrz s. 15.

! Masa cząsteczkowa CO_2
 $m_{\text{cz. CO}_2} = 44 \text{ u}$
Masa molowa CO_2
 $M_{\text{CO}_2} = 44 \frac{\text{g}}{\text{mol}}$

PRZYKŁAD 17

Obliczanie liczby atomów w próbce pierwiastka chemicznego

Oblicz, ile atomów znajduje się w próbce zawierającej 64 g siarki.

- Sposób 1 z wykorzystaniem wzoru na liczbę atomów

$$M_S = 32 \frac{\text{g}}{\text{mol}} \quad 1$$

$$N_S = \frac{m}{M_S} \cdot N_A \quad 2$$

$$N_S = \frac{64 \text{ g}}{32 \frac{\text{g}}{\text{mol}}} \cdot 6,02 \cdot 10^{23} \frac{1}{\text{mol}} \quad 3$$

$$N_S = 12,04 \cdot 10^{23} \text{ at.} \quad 4$$

- Sposób 2 z wykorzystaniem metody proporcji

$$M_S = 32 \frac{\text{g}}{\text{mol}} \quad 1$$

$$32 \text{ g S zawierają } 6,02 \cdot 10^{23} \text{ at.} \quad 2$$

$$64 \text{ g S zawierają } x \text{ at.}$$

$$x = \frac{64 \text{ g} \cdot 6,02 \cdot 10^{23} \text{ at.}}{32 \text{ g}} \quad 3$$

$$x = 12,04 \cdot 10^{23} \text{ at.}$$

$$x = 1,204 \cdot 10^{24} \text{ at.}$$

Etapu rozwiązywania

- 1 Odczytaj z układu okresowego pierwiastków chemicznych **masę molową** siarki. Masę molową podaj z zaokrągleniem do jednośc.
- 2 Zapisz wzór, za pomocą którego obliczysz **liczbę atomów**.
- 3 Podstaw **dane do wzoru** i wykonaj obliczenia.
- 4 Nie zapomnij o podaniu wyniku wraz z **prawidłową jednostką**.

Etapu rozwiązywania

- 1 Odczytaj z układu okresowego pierwiastków chemicznych **masę molową** siarki. Masę molową podaj z zaokrągleniem do jednośc.
- 2 Ułóż **proporcję**, wiedząc, że 1 mol siarki (32 g) zawiera $6,02 \cdot 10^{23}$ atomów.
- 3 Wykonaj obliczenia. Nie zapomnij o podaniu wyniku wraz z **prawidłową jednostką**.

Skorzystaj z karty wzorów CKE

Kod: VYM96M

app.nowaterazmatura.pl

Układ okresowy pierwiastków

PRZYKŁAD 18

Obliczanie liczby moli i liczby cząsteczek związku chemicznego w próbce o podanej masie

Oblicz, ile cząsteczek i ile moli sacharozy znajduje się w opakowaniu cukru spożywczego o masie 1 kg.

$$M_{C_{12}H_{22}O_{11}} = 12 \cdot 12 \frac{\text{g}}{\text{mol}} + 22 \cdot 1 \frac{\text{g}}{\text{mol}} + 11 \cdot 16 \frac{\text{g}}{\text{mol}} \quad 1$$

$$M_{C_{12}H_{22}O_{11}} = 342 \frac{\text{g}}{\text{mol}}$$

$$1 \text{ mol } C_{12}H_{22}O_{11} \text{ ma masę } 342 \text{ g } C_{12}H_{22}O_{11} \quad 2$$

$$x \text{ mol } C_{12}H_{22}O_{11} \text{ ma masę } 1000 \text{ g } C_{12}H_{22}O_{11}$$

$$x = \frac{1000 \text{ g} \cdot 1 \text{ mol}}{342 \text{ g}}$$

$$x = 2,9239 \text{ mol } C_{12}H_{22}O_{11}$$

$$n_{C_{12}H_{22}O_{11}} = 2,92 \text{ mol}$$

$$n_{C_{12}H_{22}O_{11}} = \frac{N_{C_{12}H_{22}O_{11}}}{N_A} \quad 3$$

$$N_{C_{12}H_{22}O_{11}} = n_{C_{12}H_{22}O_{11}} \cdot N_A$$

$$N_{C_{12}H_{22}O_{11}} = 2,92 \text{ mol} \cdot 6,02 \cdot 10^{23} \frac{1}{\text{mol}}$$

$$N_{C_{12}H_{22}O_{11}} = 17,58 \cdot 10^{23} \text{ cz.} \quad 4$$

$$N_{C_{12}H_{22}O_{11}} = 1,758 \cdot 10^{24} \text{ cz.}$$

Etapu rozwiązywania

- 1 Odczytaj **masy molowe** węgla, wodoru oraz **tłenu** z układu okresowego pierwiastków chemicznych i oblicz **masę molową sacharozy**.
- 2 Oblicz, jaką **liczbę moli** stanowi 1 kg sacharozy. Zwróć uwagę na jednostkę, w której jest wyrażona masa sacharozy.
- 3 Oblicz **liczbę cząsteczek sacharozy** – skorzystaj ze stałej Avogadra.
- 4 Wykonaj obliczenia. Nie zapomnij o podaniu wyniku wraz z **prawidłową jednostką**.

$$1 \text{ kg} = 1000 \text{ g}$$

$$1 \text{ mol} - 342 \text{ g } C_{12}H_{22}O_{11}$$

$$x \text{ mol} - 1000 \text{ g } C_{12}H_{22}O_{11}$$

$$x \cdot 342 \text{ g} = 1 \text{ mol} \cdot 1000 \text{ g}$$

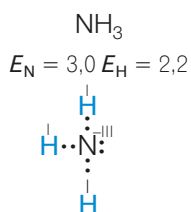
$$x = \frac{1 \text{ mol} \cdot 1000 \text{ g}}{342 \text{ g}}$$

31. Stopnie utlenienia pierwiastków chemicznych

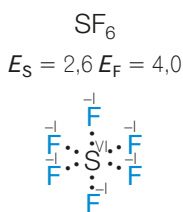
Stopień utlenienia

Stopień utlenienia pierwiastka chemicznego jest równy liczbie dodatnich lub ujemnych ładunków elementarnych, które miałby atom danego pierwiastka chemicznego, gdyby wszystkie wiązania występujące w cząsteczce lub jonie zawierającym ten atom miały charakter jonowy.

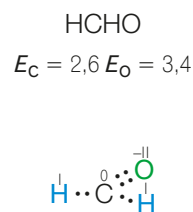
Stopnie utlenienia oznacza się **cyframi rzymskimi**, które można zapisywać nad symbolami pierwiastków. Wartości stopni utlenienia mogą być **dodatnie** lub **ujemne** w zależności od elektroujemności pierwiastków chemicznych, między którymi występuje wiązanie chemiczne. Pierwiastki o **niższej elektroujemności** mają **dodatnie stopnie utlenienia**, a o **wyższej elektroujemności** – **ujemne**. Stopień utlenienia może być też równy zero, jak w przypadku atomu węgla w formaldehydzie (metanalu), który jest spolaryzowany ujemnie względem dwóch atomów wodoru, ale dodatnio wobec atomu tlenu.

W cząsteczce amoniaku atom azotu przyjmuje ujemny stopień utlenienia, a atomy wodoru dodatnie.

W cząsteczce fluorku siarki(VI) atomy fluoru przyjmują ujemne stopnie utlenienia, a atom siarki dodatni.

W cząsteczce formaldehydu (metanalu) atom tlenu przyjmuje ujemny stopień utlenienia, atom węgla zerowy, a atomy wodoru dodatni.

Ustalanie stopni utlenienia pierwiastków chemicznych

Stopień utlenienia przypisuje się atomom pierwiastków chemicznych lub jonom według określonych reguł (tabela 48).

Tabela 48. Stopnie utlenienia wybranych pierwiastków chemicznych

Pierwiastki chemiczne		Stopień utlenienia	Przykłady substancji
pierwiastki w stanie wolnym (bez względu na liczbę wiązań występujących między ich atomami)		0	0 0 0 0 Ca, O ₂ , P ₄ , S
litowce		I	$\overset{+1}{\text{Li}}\text{H}$, $\overset{+1}{\text{K}}\text{OH}$, $\overset{+1}{\text{Na}}_2\text{O}$, $\overset{+1}{\text{Na}}\text{Br}$
berylowce		II	$\overset{+2}{\text{Ca}}\text{Cl}_2$, $\overset{+2}{\text{Mg}}\text{O}$, $\overset{+2}{\text{Ba}}(\text{OH})_2$
fluor		-I	$\overset{-1}{\text{H}}\text{F}$, $\overset{-1}{\text{Ca}}\text{F}_2$, $\overset{-1}{\text{O}}\text{F}_2$
wodór	w większości połączeń z niemetalami	I	$\overset{+1}{\text{H}}_2\text{O}$, $\overset{+1}{\text{C}}\text{H}_4$, $\overset{+1}{\text{H}}\text{I}$
	w wodorkach metali	-I	$\overset{-1}{\text{K}}\text{H}$, $\overset{-1}{\text{Ca}}\text{H}_2$
tlen	w większości związków chemicznych	-II	$\overset{-2}{\text{H}}_2\text{SO}_4$, $\overset{-2}{\text{C}}\text{O}_2$, $\overset{-2}{\text{Ba}}\text{CO}_3$
	w nadtlenkach	-I	jon $\overset{-1}{\text{O}}_2^{2-}$, $\overset{-1}{\text{H}}_2\text{O}_2$, $\overset{-1}{\text{Ba}}\text{O}_2$, $\overset{-1}{\text{Na}}_2\text{O}_2$
	w ponadtlenkach	$-\frac{1}{2}$	jon $\overset{-1/2}{\text{O}}_2^-$, $\overset{-1/2}{\text{K}}\text{O}_2$
	we fluorku tlenu	II	$\overset{+2}{\text{O}}\text{F}_2$

Wodór
w wodorkach metali
przyjmuje ujemny
stopień utlenienia.

Skorzystaj z karty
wzorów CKE

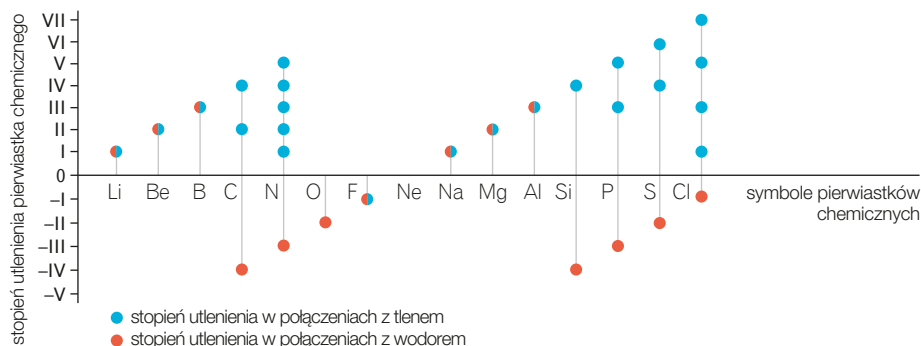
Kod: EGWR6G

app.nowaterazmatura.pl

Układ okresowy
pierwiastków

Stopnie utlenienia pierwiastków chemicznych w związkach z wodorem i tlenem

Stopnie utlenienia wybranych pierwiastków chemicznych z bloków s i p w związkach chemicznych z tlenem i wodorem:

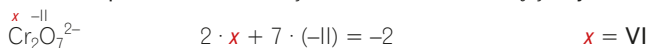
Ustalanie stopni utlenienia pierwiastków chemicznych w jonach

Stopień utlenienia pierwiastka chemicznego w jonie prostym jest równy ładunkowi tego jonu (tabela 49).

Tabela 49. Stopnie utlenienia pierwiastków chemicznych w jonach prostych

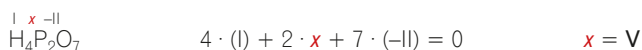
Wzór związku chemicznego	Symbol chemiczny jonu prostego	Stopień utlenienia pierwiastka chemicznego
Al_2O_3	Al^{3+}	III
	O^{2-}	-II
MgBr_2	Mg^{2+}	II
	Br^-	-I

Suma stopni utlenienia wszystkich atomów tworzących jon złożony jest równa ładunkowi tego jonu.

Ustalanie stopni utlenienia pierwiastków chemicznych w cząsteczkach związków nieorganicznych

Suma stopni utlenienia wszystkich atomów tworzących cząsteczkę związku chemicznego wynosi 0. Stopień utlenienia tlenu prawie zawsze wynosi -II (z wyjątkiem nadtlenków i związków z fluorem), a stopień utlenienia wodoru wynosi +I (z wyjątkiem np. wodoroków metali).

Większość pierwiastków chemicznych może przyjmować różne stopnie utlenienia w zależności od związku chemicznego, który tworzą.

Maksymalny stopień utlenienia pierwiastka chemicznego odpowiada liczbie elektronów, którą jego atom może oddać.

Minimalny stopień utlenienia to liczba elektronów, którą ten atom może przyjąć.

Na przykład siarka, aby uzyskać oktet elektronowy, może pobrać 2 elektrony lub oddać ich 6.

Dlatego najniższy stopień utlenienia siarki to -II, a najwyższy VI. Wybrane stopnie utlenienia siarki w cząsteczkach związków chemicznych:

W związkach chemicznych ujemny stopień utlenienia mają zwykle te pierwiastki chemiczne, których elektroujemność jest wyższa. W siarczku żelaza(II) FeS ujemny stopień utlenienia ma siarka, ponieważ jest bardziej elektroujemna niż żelazo (elektroujemność siarki wynosi 2,6, a żelaza 1,8).

? Stopień utlenienia bromu w związkach chemicznych:

maksymalny: .....

minimalny: .....

Odpowiedź:
maksymalny: VII
minimalny: -I

35. Roztwory – mieszaniny substancji

Rodzaje mieszanin

Mieszanina to układ składający się z co najmniej dwóch składników. Stosunek mas tych składników w mieszaninie może być dowolny (tabela 55). Składniki mieszaniny można rozdzielić metodami fizycznymi.

Faza to część układu o identycznych właściwościach fizycznych.

Roztwór to układ wieloskładnikowy, który tworzą rozpuszczalnik (faza rozpraszająca) oraz co najmniej jedna substancja rozpuszczona (faza rozproszona).

Podział mieszanin ze względu na liczbę faz

Podział mieszanin o ciekłym stanie skupienia ze względu na wielkość cząstek substancji w nich zawartych

Tabela 55. Rodzaje mieszanin

Nazwa	roztwór właściwy (rzeczywisty)	koloid	zawiesina
Średnica cząstek substancji rozpuszczonej	$< 1 \text{ nm}$ ($< 10^{-9} \text{ m}$)	$1-100 \text{ nm}$ ($10^{-9}-10^{-7} \text{ m}$)	$> 100 \text{ nm}$ ($> 10^{-7} \text{ m}$)
Przykład	 roztwór siarczanu(VI) miedzi(II)	 białko jaja z wodą	 mąka w wodzie

Podział roztworów ze względu na stan skupienia

Ze względu na stan skupienia roztwory można podzielić na trzy grupy:

Rozwiąż zadania w Zbiorze zadań maturalnych Część 1. s. 161–227

układ homogeniczny – składniki mieszaniny nie są widoczne, np. roztwór soli kuchennej w wodzie

układ heterogeniczny – składniki mieszaniny są widoczne, np. woda z piaskiem

36. Metody rozdzielania mieszanin

Rozdzielanie mieszanin niejednorodnych

W zależności od rodzaju mieszaniny niejednorodnej można zastosować różne metody rozdzielania jej na składniki (tabela 56).

Tabela 56. Wybrane metody rozdzielania mieszanin niejednorodnych

Nazwa i ilustracja metody	Opis metody	Właściwości zmieszanych substancji
<p>przesiewanie</p> <p>mak pozostaje na sicie mąka przedostaje się przez oczka sita</p>	<p>rozdzielanie za pomocą sita:</p> <ul style="list-style-type: none"> przez oczka przedostają się cząstki o mniejszej średnicy, np. mąka większe cząstki pozostają na sicie, np. mak 	substancje stałe o różnej wielkości cząstek
<p>zastosowanie rozdzielacza</p> <p>górną warstwę stanowi olej dolną warstwę stanowi woda</p>	<p>rozdzielanie za pomocą rozdzielacza:</p> <ul style="list-style-type: none"> mieszanina cieczy rozwarstwia się w rozdzielaczu dolna warstwa to ciecz o większej gęstości, np. woda, a górna – o mniejszej gęstości, np. olej mieszaninę rozdziela się, odkręcając kranik i zlewając dolną warstwę cieczy 	niemieszające się ze sobą cieczy o różnych gęstościach
<p>sączenie/filtracja</p> <p>gleba pozostaje na sączku woda spływa do zlewki</p>	<p>rozdzielanie za pomocą sączka:</p> <ul style="list-style-type: none"> osad, np. gleba, pozostaje na sączku przesączony roztwór tworzy klarowny przesącz 	substancje różniące się stanem skupienia i wielkością cząstek
<p>dekantacja</p> <p>piasek pozostaje na dnie zlewki</p>	oddzielenie osadu, np. piasku, od ciekłych składników mieszaniny przez zlanie roztworu znad osadu ; proces ten poprzedza sedymentacja, czyli proces opadania osadu na dno naczynia pod wpływem sił grawitacji	substancje różniące się stanem skupienia i gęstością
<p>zastosowanie magnesu</p> <p>opiłki żelaza są przyciągane przez magnes siarka pozostaje w naczyniu</p>	rozdzielenie mieszaniny substancji stałych w wyniku przyciągania przez magnes cząstek jednej z nich, np. opiłków żelaza	substancje stałe o różnych właściwościach magnetycznych
<p>sublimacja i resublimacja</p> <p>jod resublimuje na ochłodzonej powierzchni kolby</p>	rozdzielanie i oczyszczanie substancji stałych, np. jodu i piasku, z których jedna podczas ogrzewania przechodzi bezpośrednio w stan gazowy	substancje stałe różniące się zdolnością do sublimacji
<p>elektroforeza</p> 	rozdzielanie i oczyszczanie mieszanin niejednorodnych, np. mieszanin białek, z wykorzystaniem ruchu naładowanych cząstek w polu elektrycznym	substancje, których cząsteczki mają różną zdolność przemieszczania się pod wpływem napięcia elektrycznego

10 min

Obejrzyj doświadczenie

Kod: Y8QQKL

app.nowaterazmatura.pl

Film: **Sporządzanie mieszanin i rozdzielanie na składniki**

? Wybierz metodę rozdzielania na składniki mieszaniny kredy w wodzie:

..... przesiewanie

..... sączenie

..... sublimacja

..... zastosowanie rozdzielacza

Odpowiedź: sączenie

47. Procesy endoenergetyczne i egzoenergetyczne

Układ i otoczenie

Rozwiąż zadania w Zbiorze zadań maturalnych Część 1. s. 228–281

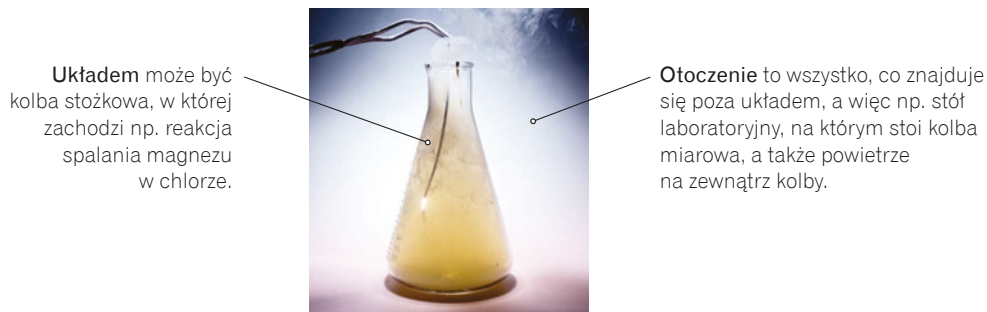

! **układ** – naczynie i jego zawartość

otoczenie – przestrzeń poza układem

Układ to wyodrębniona część przestrzeni, której zawartość jest poddana obserwacji lub opisowi. Przestrzeń poza układem to **otoczenie**.

W chemii układem jest najczęściej **mieszanina reakcyjna znajdująca w naczyniu** (fot. 65).

Fot. 65. Spalanie magnezu w chlorze.

Każdy układ można opisać parametrami takimi jak: temperatura, ciśnienie, objętość i liczba moli reagentów.

Typy układów

W zależności od **możliwości wymiany masy i energii** między układem a otoczeniem wyróżnia się **trzy typy układów** (tabela 70).

Tabela 70. Typy układów

Układ		otwarty	zamknięty	izolowany
Możliwość wymiany z otoczeniem	masy (m)	+	–	–
	energii (E)	+	+	–
Schemat				
Przykład		 naczynie z mieszaniną reakcyjną jest otwarte (może wydobywać się z niego gaz) i może być ogrzewane lub chłodzone	 naczynie z mieszaniną reakcyjną jest zamknięte, ale może być ogrzewane lub chłodzone	 w praktyce taki układ nie istnieje, jego przybliżeniem jest termos, którego zawartość jest w znacznym stopniu chroniona przed wymianą ciepła z otoczeniem

→ **Mol**, patrz s. 138.

Przemiany egzoenergetyczne i endoenergetyczne

Ze względu na **efekt energetyczny**, czyli kierunek przepływu energii między układem a otoczeniem, przemiany dzieli się na **egzoenergetyczne** i **endoenergetyczne** (tabela 71).

Tabela 71. Podział przemian fizycznych i chemicznych ze względu na efekt energetyczny

Typ przemiany	EGZOenergetyczna	ENDOenergetyczna
Kierunek przepływu energii	układ oddaje energię do otoczenia 	układ pobiera energię z otoczenia
Przykłady przemian fizycznych	krzepnięcie wody, skraplanie pary – energia uwalniana z układu jest wynikiem powstawania oddziaływań międzycząsteczkowych (wiązań wodorowych, oddziaływań dipolowych itp.)	topnienie lodu, parowanie wody – energia pochłaniana przez układ jest zużywana na niszczenie oddziaływań międzycząsteczkowych (wiązań wodorowych, oddziaływań dipolowych itp.)
Przykłady przemian chemicznych	spalanie węgla, reakcje metali aktywnych z kwasami – wydzielana przez układ energia jest wynikiem powstawania nowych wiązań chemicznych w cząsteczkach produktów, które są silniejsze od wiązań w cząsteczkach substratów → Doświadczenie 11, patrz s. 111.	termiczny rozkład wapieni, reakcja wodorowęglanu sodu z kwasem octowym (kwasem etanowym) – energia pochłaniana przez układ jest zużywana na zrywanie wiązań chemicznych w cząsteczkach substratów → Doświadczenie 12, patrz s. 125.

NA TO ZWRÓĆ UWAGĘ!

W procesach EGZOenergetycznych energia wewnętrzna substratów jest większa od energii wewnętrznej produktów – **układ oddaje energię** do otoczenia.

$$E_{\text{substratów}} = E_{\text{produktów}} + \text{energia}$$

W procesach ENDOenergetycznych energia wewnętrzna substratów jest mniejsza od energii wewnętrznej produktów – **układ pobiera energię** z otoczenia.

$$E_{\text{substratów}} + \text{energia} = E_{\text{produktów}}$$

Sposoby przekazywania energii

Energia może być przekazywana między układem a otoczeniem m.in. na sposoby: **ciepła** i **pracy**.

Na przykład jeśli egzoenergetyczną reakcją cynku z kwasem siarkowym(VI) przeprowadzi się w strzykawce, energia zostanie przekazana z układu do otoczenia na sposób ciepła (strzykawka stanie się gorąca) oraz pracy (powstający gaz przesunie tłok strzykawki) (fot. 66).

Fot. 66. Reakcja cynku z roztworem kwasu siarkowego(VI) $\text{Zn} + \text{H}_2\text{SO}_4$.

Powtórz pojęcia

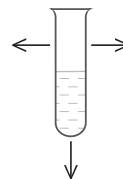
Kod: VT4CHY

app.nowaterazmatura.pl

Fiszki: **Procesy egzo- i endoenergetyczne**

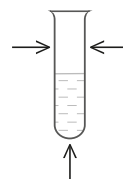

przemiana EGZOenergetyczna

oddaje energię do otoczenia

przemiana ENDOenergetyczna

pobiera energię z otoczenia

2 min

Obejrzyj doświadczenie

Kod: VBS97H

app.nowaterazmatura.pl

Film: **Reakcja cynku z kwasem siarkowym(VI)**

52. Teoria strukturalna budowy związków organicznych

Związki organiczne

Związki organiczne to związki węgla z innymi pierwiastkami chemicznymi.

Do związków organicznych **nie zalicza się**:

- węglików M_xC_y ,
- węglanów $M_x(CO_3)_y$ i wodorowęglanów $M(HCO_3)_x$,
- tlenków węgla CO, CO₂,
- kwasu cyjanowodorowego HCN i jego soli, czyli cyjanków $M_x(CN)_y$,
- kwasu cyjanowego HOCN i jego soli, czyli cyjanianów $M_x(OCN)_y$,

gdzie: M – atom lub jon metalu,

x, y – indeksy stechiometryczne.

Budowa związków organicznych

Podstawowe zasady budowy związków organicznych opisuje **teoria strukturalna** sformułowana przez Butlerowa [czyt. butlerowa] i Kekulégo [czyt. kekulego].

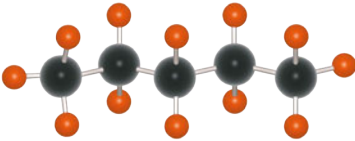

Najważniejsze **założenia teorii strukturalnej budowy związków organicznych**:

1. **Atomy węgla** w cząsteczkach związków organicznych są **czterowartościowe**, czyli tworzą cztery wiązania chemiczne.
2. Atomy węgla w cząsteczce związku organicznego mogą łączyć się ze sobą **wiazaniami pojedynczymi, podwójnymi lub potrójnymi**.
3. Atomy węgla w cząsteczce związku organicznego mogą **tworzyć łańcuchy proste, rozgałęzione oraz pierścienie**.
4. Cząsteczki związków organicznych – poza atomami węgla – mogą zawierać **atomy innych pierwiastków chemicznych**, np.: wodoru, tlenu, siarki, chloru czy bromu.

Sposoby przedstawiania budowy związków organicznych

Budowę związków organicznych przedstawia się za pomocą wzorów lub modeli (tabela 77).

Tabela 77. Wzory i modele przedstawiające budowę związku organicznego na przykładzie pentanu

Sposób przedstawienia budowy		Wzór lub model pentanu
wzór	sumaryczny	C_5H_{12}
wzór	strukturalny	$ \begin{array}{cccccc} & H & H & H & H & H \\ & & & & & \\ H & - C & - C & - C & - C & - C - H \\ & & & & & \\ & H & H & H & H & H \end{array} $
wzór	półstrukturalny	$CH_3-CH_2-CH_2-CH_2-CH_3$
wzór	grupowy	$CH_3CH_2CH_2CH_2CH_3$
wzór	szkieletowy (kreskowy)	
model	pręcikowo-kulkowy	 <p>Modele atomów: wodoru węgla</p>
model	czaszowy	

! Na egzaminie maturalnym w zapisie wzoru półstrukturalnego dopuszczalny jest zapis bez wiązań C-C i C-H.

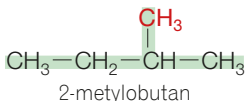
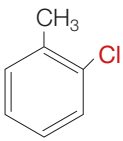
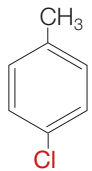
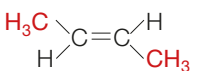
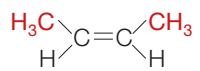
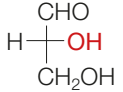
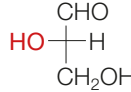
Izomeria związków organicznych

Izomeria to zjawisko występowania związków chemicznych o takim samym wzorze sumarycznym, lecz różnej budowie cząsteczek.

Izomery to związki chemiczne o takim samym składzie jakościowym i ilościowym (mające taki sam wzór sumaryczny), ale różniące się budową cząsteczek.

Ze względu na różnice w budowie cząsteczek izomerów wyróżnia się kilka rodzajów izomerii (tabela 78).

Tabela 78. Rodzaje izomerii

Rodzaj izomerii		Przykłady izomerów	
izomeria konstytucyjna	szkieletowa	$\text{CH}_3-\text{CH}_2-\text{CH}_2-\text{CH}_2-\text{CH}_3$ n-pentan	 2-metylobutan
	grup funkcyjnych	$\text{CH}_3-\text{CH}_2-\text{O}-\text{CH}_2-\text{CH}_3$ eter dietylowy	$\text{CH}_3-\text{CH}_2-\text{CH}_2-\text{CH}_2-\text{OH}$ butan-1-ol
	położeniowa (izomeria położenia podstawnika lub wiązania wielokrotnego)	 1-chloro-2-metylobenzen $\text{CH}_2=\text{CH}-\text{CH}_2-\text{CH}_2-\text{CH}_3$ pent-1-en	 1-chloro-4-metylobenzen $\text{CH}_3-\text{CH}=\text{CH}-\text{CH}_2-\text{CH}_3$ pent-2-en
stereoizomeria	Z, E cis-trans	 (E)but-2-en izomer <i>trans</i>	 (Z)but-2-en izomer <i>cis</i>
	optyczna	 aldehyd D-glicerynowy	 aldehyd L-glicerynowy

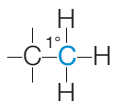
! Izomer Z ma dwa ważniejsze podstawniki po tej samej stronie płaszczyzny wiązania podwójnego, a izomer E – po przeciwnych stronach.

! Izomer *cis* ma dwa identyczne podstawniki po tej samej stronie płaszczyzny wiązania podwójnego, a izomer *trans* – po przeciwnych stronach.

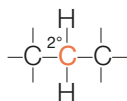
Rzędowość atomu węgla

Rzędowość to liczba atomów węgla połączonych z określonym atomem węgla w cząsteczce związku chemicznego.

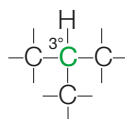
pierwszorzędowy
atom węgla

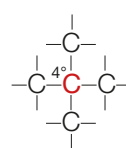
drugorzędowy
atom węgla

trzeciorzędowy
atom węgla

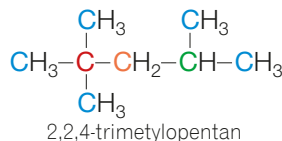

czwartorzędowy
atom węgla

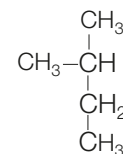

Na przykład w cząsteczce 2,2,4-trimetylopentanu jest:

- pięć **pierwszorzędowych** (1°) atomów węgla,
- jeden **drugorzędowy** (2°) atom węgla,
- jeden **trzeciorzędowy** (3°) atom węgla,
- jeden **czwartorzędowy** (4°) atom węgla.

? Określ liczbę trzeciorzędowych atomów węgla w cząsteczce 2-metylobutanu.

Odpowiedź: jeden trzeciorzędowy atom węgla

56. Fluorowcopolchodne węglowodorów

Budowa fluorowcopolchodnych węglowodorów

Fluorowcopolchodne węglowodorów to związki organiczne, w których grupy alkilowa lub arylova są połączone z jednym lub kilkoma atomami pierwiastka chemicznego z 17. grupy układu okresowego – czyli z atomami fluorowców.

Wzór ogólny fluorowcopolchodnych węglowodorów:

fluorowcopolchodne alkilowe

fluorowcopolchodne arylove

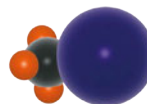
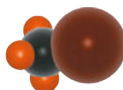
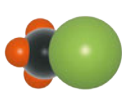
gdzie:

R – grupa alkilova,

Ar – grupa arylova,

X – atom fluorowca ($-F$, $-Cl$, $-Br$, $-I$).

Najprostszyimi fluorowcopolchodnymi są monofluorowcopolchodne metanu (rys. 72), w których atom wodoru został zastąpiony atomem fluorowca.

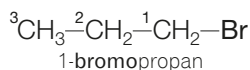

zwiększanie się promienia atomu fluorowca

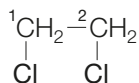
Modele atomów: ● węgla ● wodoru ● chloru ● bromu ● jodu

Rys. 72. Modele czasowe monofluorowcopolchodnych metanu.

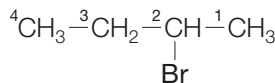
Fluorowcopolchodne alkilowe to fluorowcopolchodne węglowodorów alifatycznych, np.:

trichlorofluorometan

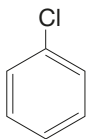

1,2-dichloroetan

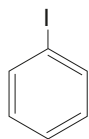

2-bromobutan

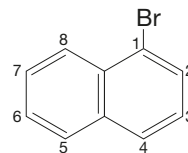
Fluorowcopolchodne arylove to fluorowcopolchodne węglowodorów aromatycznych, w których atom fluorowca jest połączony bezpośrednio z pierścieniem aromatycznym.

chlorobenzen

jodobenzen

1-bromonaftalen

Fluorowcopolchodne węglowodorów są też nazywane halogenkami.

Rozwiąż zadania w Zbiorze zadań maturalnych Część 2. s. 47–106

Powtórz pojęcia

Kod: 1VWZF2

app.nowaterazmatura.pl

Fiszki:
Fluorowcopolchodne węglowodorów

CH_3Cl
chlorometan

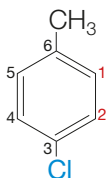
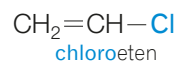
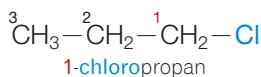
CH_3Br
bromometan

CH_3I
jodometan

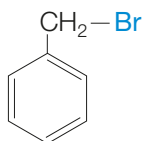
Nazewnictwo fluorowcopochodnych węglowodorów

W tworzeniu nazw systematycznych fluorowcopochodnych obowiązują zasady stosowane w nazewnictwie węglowodorów.

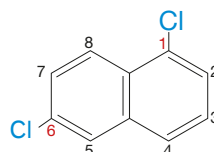
Atom lub atomy fluorowca traktuje się jako **podstawniki**. Ich obecność zaznacza się za pomocą odpowiedniego **przedrostka**, np. **fluoro-**, **chloro-**, oraz **lokantu** wskazującego na położenie podstawnika w cząsteczce węglowodoru. Podstawniki wymienia się w kolejności alfabetycznej.

4-chlorometylobenzen

bromofenylometan ((bromometylo)benzen)

1,6-dichloronaftalen

W przypadku prostych fluorowcopochodnych alkilowych są używane nazwy zwyczajowe (tabela 91).

Tabela 91. Nazwy systematyczne i zwyczajowe wybranych fluorowcopochodnych

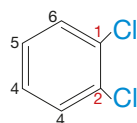
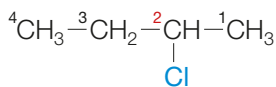
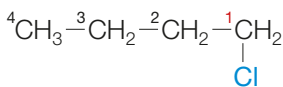
Nazwa		Wzór fluorowcopochodnej węglowodoru
systematyczna	zwyczajowa	
trichlorometan	chloroform	CHCl_3
tribromometan	bromoform	CHBr_3
trijodometan	jodoform	CHI_3
tetrachlorometan	czterochlorek węgla	CCl_4
chloroeten	chlorek winylu	$\text{CH}_2=\text{CH---Cl}$

→ Nazwy zwyczajowe i systematyczne oraz gęstości wybranych związków organicznych, patrz s. 451.

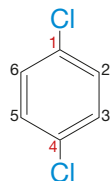
Izomeria konstytucyjna fluorowcopochodnych węglowodorów

Izomeria położenia podstawnika

Izomery położenia podstawnika różnią się położeniem atomu lub atomów fluorowca, np.:

1,2-dichlorobenzen

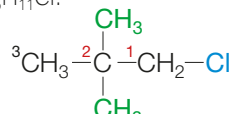
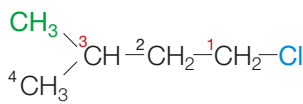
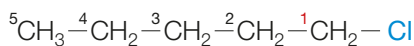
1,4-dichlorobenzen

! Izomery mają ten sam wzór sumaryczny, ale różnią się kolejnością i sposobem połączenia atomów w cząsteczce.

→ Rodzaje izomerii, patrz s. 247.

Izomeria szkieletowa

Izomery szkieletowe różnią się budową grupy alkiowej połączonej z atomem lub atomami fluorowca. Wybrane izomery szkieletowe fluorowcopochodnej o wzorze sumarycznym $\text{C}_5\text{H}_{11}\text{Cl}$:

62. Hydroksykwasy

Budowa hydroksykwasów

Hydroksykwasy to związki organiczne, które w swoich cząsteczkach zawierają jedną lub kilka grup karboksylowych oraz jedną lub kilka grup hydroksylowych.

Wzór ogólny hydroksykwasów:

gdzie:

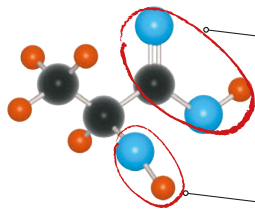
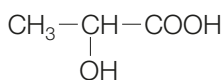
—OH to grupa hydroksylowa,

—COOH to grupa karboksylowa,

R – grupa węglowodorowa,

m, n – liczby naturalne; m, n > 0.

Przykładem hydroksykwasu, w którego cząsteczce znajdują się jedna grupa karboksylowa i jedna grupa hydroksylowa, jest **kwasy 2-hydroksypropanowy** (kwasy mlekowy) (rys. 95).

Modele atomów:

● węgla

● tlenu

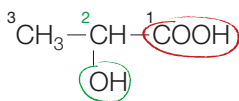
● wodoru

Rys. 95. Wzór półstrukturalny i model cząsteczki kwasu 2-hydroksypropanowego $\text{C}_3\text{H}_6\text{O}_3$.

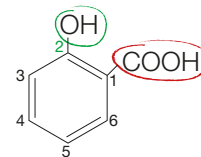
Nazewnictwo hydroksykwasów

Nazwy systematyczne hydroksykwasów monokarboksylowych tworzy się, dodając przedrostek **hydroksy-** i **lokant** do nazwy systematycznej kwasu karboksylowego:

W przypadku hydroksykwasów bardzo często zamiast nazw systematycznych stosuje się nazwy zwyczajowe.

kwasy 2-hydroksypropanowy
(kwasy mlekowy)

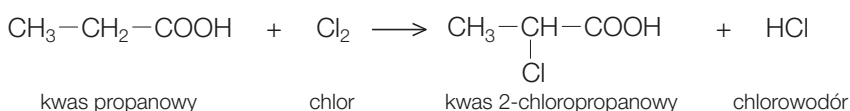
kwasy 2-hydroksybenzenokarboksylowy
(kwasy salicylowy)

Kwasy mlekowy jest przykładem α -hydroksykwasu. Jego grupa hydroksylowa połączona jest z atomem węgla połączonym bezpośrednio z grupą karboksylową, czyli z atomem węgla o lokancie 2.

Otrzymywanie hydroksykwasów

- Kwasy 2-hydroksypropanowy (kwasy mlekowy) można otrzymać z kwasu propanowego w trzech etapach:

Etap 1. Kwasy propanowy reaguje z chlorem:

Powtórz pojęcia

Kod: T2JRLE

app.nowaterazmatura.pl

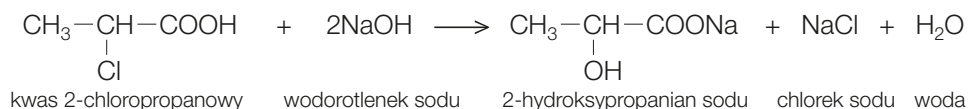
Fiszki: **Hydroksykwasy**

→ **Nazewnictwo kwasów karboksylowych**, patrz s. 312.

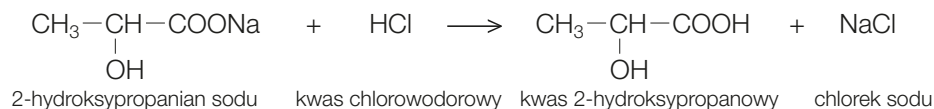
! **Lokant to liczba wskazująca na położenie podstawnika w łańcuchu lub pierścieniu węglowym.**

Rozwiąż zadania w Zbiorze zadań maturalnych Część 2, s. 107–144

Etap 2. Kwas 2-chloropropanowy reaguje z wodorotlenkiem sodu:

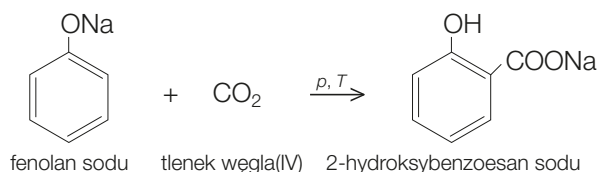
Etap 3. 2-hydroksypropanian sodu reaguje z kwasem chlorowodorowym:

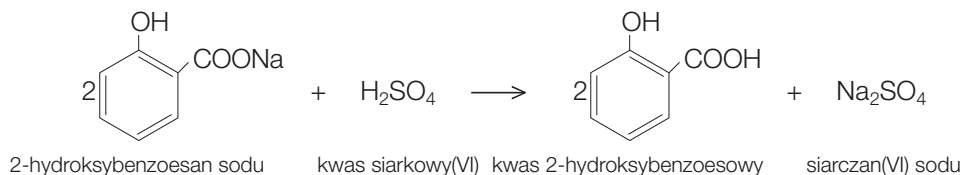
W analogiczny sposób można otrzymać inne hydroksykwasy alifatyczne:

- Kwas 2-hydroksybenzoesowy (kwas salicylowy) można otrzymać z fenolanu sodu (fenoksyланu sodu) w dwóch etapach:

Etap 1. Reakcja fenolanu sodu z tlenkiem węgla(IV):

Etap 2. Powstały produkt reaguje z kwasem siarkowym(VI):

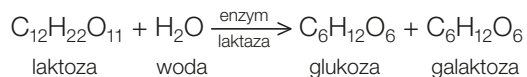

CHEMIA WOKÓŁ NAS

Fermentacja mlekowa

Kwas mlekowy jest produktem **fermentacji mlekowej** (fot. 91). Polega ona na przemianie niektórych sacharydów (m.in. laktozy) w **kwas mlekowy** pod wpływem enzymów wytwarzanych przez bakterie – pałeczki kwasu mlekowego. Fermentacja mlekowa zachodzi w dwóch etapach:

Etap 1. Przekształcanie laktozy w monosacharydy:

Etap 2. Przetworzenie glukozy przez bakterie mlekowe:

Fermentacja mlekowa jest wykorzystywana m.in. w przemyśle mleczarskim do produkcji serów.

Fot. 91. W wyniku fermentacji mlekowej mieszanina jednorodna słodkiego mleka zmienia się w mieszaninę niejednorodną – kwaśne mleko.

W kwaśnym mleku znajdują się dwie fazy: przezroczysta na dole i biała, galaretowata na górze.

! Fermentacja mlekowa zachodzi pod wpływem bakterii kwasu mlekowego i polega na przemianie monosacharydów w kwas mlekowy.

→ **Monosacharydy,** patrz s. 367.

67. Substancje lecznicze i toksyczne

Rodzaje substancji leczniczych

Substancja lecznicza to pierwiastki lub związki chemiczne, które modyfikują czynności organizmu w taki sposób, aby zapobiec chorobie lub ją wyleczyć. Niszczą też mikroorganizmy wywołujące chorobę, np. wirusy, bakterie lub grzyby.

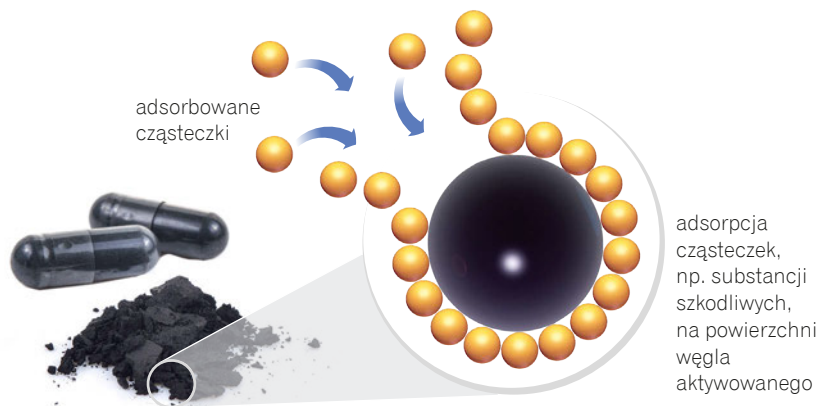
Leki to mieszaniny substancji:

- leczniczej,
- pomocniczej.

Substancje pomocnicze mają na celu nadanie lekowi smaku, barwy oraz określonej postaci, np. syropu lub tabletki.

Leki na dolegliwości żołądkowe

Węgiel leczniczy [łac. *carbo medicinalis*] otrzymuje się zwykle z odpowiednio spreparowanego węgla drzewnego. Ta szczególna postać węgla nazywana jest też węglem aktywowanym (fot. 99). Ma on **silne właściwości adsorpcyjne**, dzięki którym usuwa substancje szkodliwe, będące przyczyną zatruc i dolegliwości żołądkowych. Cząstki węgla aktywowanego osiągają bardzo dużą powierzchnię: 1 g węgla aktywowanego może mieć powierzchnię 400–1500 m². Węgiel leczniczy nie wchłania się w przewodzie pokarmowym, jest więc uznawany za substancję nieszkodliwą dla organizmu. Niestety adsorbuje także substancje niezbędne do prawidłowego funkcjonowania organizmu.

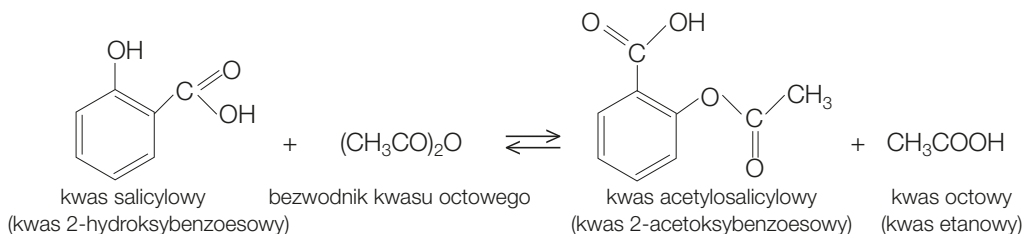

Fot. 99. Węgiel aktywowany jest sprzedawany jako produkt leczniczy, najczęściej w postaci tabletek lub kapsułek.

Leki przeciwbólowe i przeciwgorączkowe

Kwas acetylosalicylowy to jeden z najczęściej stosowanych **leków przeciwgorączkowych i przeciwbólowych**. Hamuje powstawanie związków chemicznych, które biorą udział m.in. w przekazywaniu bólu oraz w pojawieniu się gorączki. Działa też przeciwzakrzepowo – ogranicza sklejanie się płytek krwi, czyli jej krzepnięcie. Dzięki temu zmniejsza ryzyko zawału serca i udaru mózgu. Jego nazwy handlowe to aspiryna oraz polopiryna.

Kwas acetylosalicylowy (kwas 2-acetoksybenzoesowy) jest jednym z produktów reakcji kwasu salicylowego (kwasu 2-hydroksybenzoesowego) z bezwodnikiem kwasu octowego (kwasu etanowego):

! Pamiętaj, że nadużywanie kwasu acetylosalicylowego jest szkodliwe dla organizmu – może spowodować krwotok.

Powtórz pojęcia

Kod: QMPJKA

app.nowaterazmatura.pl

Fiszki: **Lecznice i toksyczne substancje chemiczne**

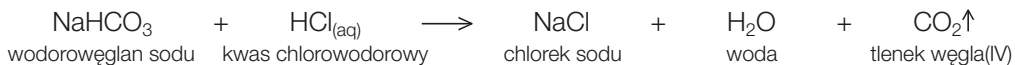
! Adsorpcja to wiązanie substancji z roztworu (ciekłego lub gazowego) na powierzchni substancji stałej.

Rozwiąż zadania w Zbiorze zadań maturalnych Część 2. s. 145–154

Z

Leki neutralizujące nadmiar kwasów żołądkowych

Leki neutralizujące to **leki zobojętniające nadmiar kwasów w żołądku**. Są stosowane najczęściej wtedy, kiedy gruczoły i komórki nabłonkowe żołądka wydzielają za dużo kwasu solnego (kwasu chlorowodorowego). Objawami nadmiernego wydzielania tego kwasu są uczucie kwaśnego smaku w ustach oraz pieczenia w gardle i przełyku – tzw. zgaga. Podstawą działania leków neutralizujących (fot. 100) jest reakcja zobojętniania. Jako leki zobojętniające nadmiar kwasu najczęściej stosuje się związki wapnia, glinu, magnezu, sodu i bizmutu, np. sodę oczyszczoną, czyli wodorowęglan sodu NaHCO_3 :

Leki te usuwają jedynie objawy. Nie likwidują przyczyny wydzielania przez żołądek nadmiernej ilości kwasu solnego.

Fot. 100. Leki zobojętniające nadmiar kwasu HCl w żołądku zawierają np. $\text{Al}(\text{OH})_3$.

Czynniki warunkujące działanie substancji leczniczych

O sposobie działania danej substancji chemicznej na organizm człowieka decydują m.in.:

- rozpuszczalność tej substancji w wodzie,
- droga przenikania tej substancji do organizmu.

Organizm składa się w większości z roztworów wodnych i koloidów, dlatego **związki chemiczne, które w wodzie ulegają dysocjacji, wnikają do organizmu w postaci jonów i silniej działają**. Wiele substancji leczniczych to związki organiczne, których skuteczność wchłaniania się do organizmu zależy też od odczynu roztworu, w którym ulegają rozkładowi. Na przykład aspiryna, która jest lekiem podawanym doustnie (tabela 115), ulega rozkładowi do właściwej substancji leczniczej w roztworze o odczynie kwasowym, a taki odczyn roztworu występuje dopiero w żołądku. Jednak jeśli człowiek spożywa napoje o odczynie kwasowym, to odczyn kwasowy wytwarza się już w jamie ustnej i zakłóca działanie leków lub nadmiernie je potęguje.

Tabela 115. Związek między sposobem i drogą podania leku a szybkością działania leku

Sposób i droga wprowadzenia substancji leczniczej	Charakterystyka
zastrzyk dożylny lub kroplówka – układ krwionośny	Zapewnia najszybsze działanie, ponieważ leki podane w formie zastrzyków dożylnych lub kroplówek trafiają wprost do krwi. Za jej pośrednictwem bardzo szybko są rozprowadzane do wszystkich narządów organizmu – działają zaraz po podaniu.
wdychanie – układ oddechowy	Leki wziewne również mają szybkie działanie. Wdychanie leku sprawia, że substancja lecznicza dociera do krwi przez płuca.
zastrzyk podskórny lub domięśniowy	Wstrzyknięcie leku podskórnie lub domięśniowo powoduje, że przenika on do krwiobiegu wolniej niż dawka podana wprost do krwi, ale szybciej niż przez układ pokarmowy.
połknięcie – układ pokarmowy	Leki doustne działają wolniej, gdyż nie trafiają bezpośrednio do krwiobiegu. Przemieszczają się przewodem pokarmowym i są wchłaniane do krwi dopiero w jelicie cienkim.
zaaplikowanie na skórę	W postaci plastrów, maści oraz żelu są podawane głównie leki działające antyseptycznie i antyalergicznie. Nie przenikają one do głębszych warstw skóry ani do krwiobiegu, lecz działają natychmiast w miejscu zaaplikowania. W formie plastrów podaje się też czasem witaminy, niektóre hormony i leki przeciwbólowe, które przenikają do krwiobiegu powoli i stopniowo.

! *Leki najlepiej popijać niegazowaną wodą.*

68. Żywność

Powtórz pojęcia

Kod: H47XZ4

app.nowaterazmatura.pl

Fiszki: Żywność

Woda

Woda stanowi ok. 65 % organizmu dorosłego człowieka. Jest składnikiem krwi, płynów komórkowych i limfy. Rozpuszczone w niej produkty przemiany materii są rozprowadzane po całym organizmie. Woda **chroni organizm przed przegrzaniem**, parując z powierzchni skóry. Woda jest też wydalana w postaci moczu, potu oraz innych wydzielin organizmu. Stąd też potrzeba stałego uzupełniania jej ilości w organizmie (fot. 103).

W **wodach mineralnych** ilość składników mineralnych wynosi powyżej $500 \frac{\text{mg}}{\text{dm}^3}$. Takie wody najczęściej zawierają jony Ca^{2+} (tabela 118), Mg^{2+} , K^+ , Na^+ , Cl^- , SO_4^{2-} i HCO_3^- , a także rozpuszczone gazy, jak CO_2 i H_2S .

Fot. 103. Źródłem wody mogą być owoce, np. arbuz, który w ok. 90 % składa się z wody.

Tabela 118. Działanie kationów wapnia i magnezu na organizm człowieka

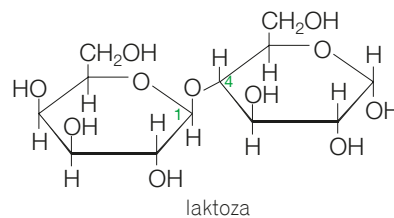
Kationy wapnia Ca^{2+}	Kationy magnezu Mg^{2+}
<ul style="list-style-type: none"> wraz z resztą fosforanową(V) PO_4^{3-} są budulcem kości i zębów uczestniczą w kontrolowaniu funkcji układu nerwowego i pracy serca przeciwdziałają nadkwasocie żołądka, ponieważ sole wapnia rozpuszczają się w soku żołądkowym 	<ul style="list-style-type: none"> biorą udział w przemianie cukrów oraz regulują działanie układu nerwowego działają przeciwmiażdżycowo (obniżają poziom cholesterolu we krwi) przeciwdziałają skutkom stresu są budulcem kości i zębów zapobiegają osteoporozie

Mleko

Mleko to pełnowartościowy produkt spożywczy. Jego składnikiem jest tzw. **cukier mlekowy – laktoza** (fot. 104), która nadaje mleku słodki smak. Cukier ten, podobnie jak inne disacharydy, jest substancją stałą, która dobrze rozpuszcza się w wodzie. Laktoza wspomaga wchłanianie wapnia oraz funkcjonowanie jelit. Jest też głównym źródłem cukrów w żywieniu niemowląt.

W mleku występuje także wiele innych składników niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania organizmu. Są to np.:

- aminokwasy egzogenne – ich źródłem są:
  - białka kazeinowe, np. kazeina,
  - białka serwatkowe takie jak β -laktoglobulina, α -laktoglobulina,
- składniki tłuszczowe, np. lecytyna,
- sole mineralne, np.: wapń, magnez, potas,
- witaminy A, D, E, K i wszystkie witaminy z grupy B,
- woda.

Fot. 104. Laktoza występuje m.in. w mleku krowim, owczym oraz kozim.

Mleko może wywoływać reakcje niepożądane. U dzieci białka występujące w mleku czasami wywołują **skazę białkową**. Z kolei u dorosłych brak laktazy – enzymu powodującego w jelicie cienkim rozkład laktozy na monosacharydy – może powodować **nietolerancję laktozy**. Jest to przyczyną wielu dolegliwości ze strony układu pokarmowego.

Fermentacja żywności

Fermentacja to reakcja rozkładu niektórych cukrów prostych pod wpływem odpowiednich enzymów.

Enzymy te są wydzielane przez drożdże lub bakterie. Fermentacje (tabela 119) można podzielić na:

- beztlenowe, np. fermentacje mlekowa i alkoholowa,
- tlenowe, np. fermentacja octowa.

Tabela 119. Rodzaje fermentacji

<p>Fermentacja mlekowa</p>	<p>Przemiana niektórych sacharydów, m.in. laktozy (składnik mleka), w kwase mlekowy pod wpływem enzymów wytwarzanych przez bakterie – pałeczki kwasu mlekowego. Proces ten zachodzi w dwóch etapach:</p> <ul style="list-style-type: none"> • przekształcenie laktozy w monosacharydy: $\begin{array}{ccccccc} \text{C}_{12}\text{H}_{22}\text{O}_{11} & + & \text{H}_2\text{O} & \xrightarrow{\text{enzym laktaza}} & \text{C}_6\text{H}_{12}\text{O}_6 & + & \text{C}_6\text{H}_{12}\text{O}_6 \\ \text{laktoza} & & \text{woda} & & \text{glukoza} & & \text{galaktoza} \end{array}$ <ul style="list-style-type: none"> • przetwarzanie glukozy przez bakterie mlekowe: $\begin{array}{ccc} \text{C}_6\text{H}_{12}\text{O}_6 & \xrightarrow{\text{bakterie mlekowe}} & 2\text{CH}_3\text{—CH—COOH} \\ & & \\ & & \text{OH} \\ \text{glukoza} & & \text{kwas mlekowy} \end{array}$ <p>Fermentacja mlekowa jest wykorzystywana do wytwarzania artykułów spożywczych, np.: jogurtów, serów i kwaśnego mleka. Proces fermentacji mlekowej zachodzi także podczas wyrabiania żytniego pieczywa.</p>
<p>Fermentacja alkoholowa</p>	<p>Proces biochemiczny, w którym z glukozy powstają etanol i tlenek węgla(IV):</p> $\begin{array}{ccccccc} \text{C}_6\text{H}_{12}\text{O}_6 & \xrightarrow{\text{enzymy}} & 2\text{CH}_3\text{CH}_2\text{OH} & + & 2\text{CO}_2\uparrow \\ \text{glukoza} & & \text{etanol} & & \text{tlenek węgla(IV)} \end{array}$ <p>Fermentacja alkoholowa zachodzi pod wpływem enzymów wytwarzanych przez drożdże.</p> <p>Fermentację alkoholową wykorzystuje się m.in. do produkcji napojów alkoholowych, np. wina, a także w procesie pieczenia ciast i chleba. W cieście pozostawionym na dłuższy czas zachodzi fermentacja alkoholowa, ponieważ drożdże oddychają tlenem i powodują rozkład cukrów na H₂O i CO₂, który spulchnia ciasto.</p>
<p>Fermentacja octowa</p>	<p>Proces polega na utlenieniu alkoholu do kwasu octowego (kwasu etanowego) zgodnie z równaniem:</p> $\begin{array}{ccccccc} \text{C}_2\text{H}_5\text{OH} & + & \text{O}_2 & \xrightarrow{\text{enzym bakteryjny}} & \text{CH}_3\text{COOH} & + & \text{H}_2\text{O} \\ \text{etanol} & & \text{tlen} & & \text{kwas octowy} & & \text{woda} \end{array}$ <p>Fermentacja octowa zachodzi pod wpływem enzymów wytwarzanych przez bakterie kwasu octowego. Wykorzystuje się ją m.in. do wyrabiania octu winnego.</p>

→ **Fermentacja mlekowa**, patrz s. 351.

! *Podczas fermentacji mlekowej laktoza jest przekształcana w kwas mlekowy – zmniejsza się jej zawartość.*

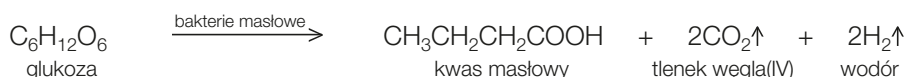
→ **Fermentacja alkoholowa**, patrz s. 290.

→ **Fermentacja octowa**, patrz s. 298.

CHEMIA WOKÓŁ NAS

Fermentacja masłowa

Przyczyną jęlczenia masła, czyli zachodzenia jednego z procesów powodujących psucie się żywności, jest **fermentacja masłowa**. Proces ten wykorzystuje się do produkcji kwasu masłowego. Jest to złożony, beztlenowy proces biochemiczny **rozkładu sacharydów**, zachodzący z udziałem bakterii masłowych. Jego produktami są kwas masłowy (kwas butanowy), tlenek węgla(IV) i wodór:

71. Doświadczenia chemiczne

Zasady opisu doświadczeń chemicznych

Opisywanie doświadczeń chemicznych to bardzo ważna umiejętność często sprawdzana w zadaniach maturalnych. Pełny opis doświadczenia chemicznego powinien zawierać:

- tytuł,
- instrukcję, w której oprócz wymienionych czynności umieszcza się informację o używanym szkle i sprzęcie laboratoryjnym oraz o substancjach wykorzystywanych w doświadczeniu chemicznym,
- schemat, na którym przedstawia się sposób przeprowadzenia doświadczenia,
- obserwacje,
- wniosek.

Jak przedstawia się schematy doświadczeń chemicznych?

Szkło, sprzęt laboratoryjny oraz wykonywane czynności przedstawia się za pomocą schematów.

Znajdują się na nich:

- rysunki symbolicznie przedstawiające szkło i sprzęt laboratoryjny wykorzystane w eksperymencie,
- opisy wskazujące rodzaj użytych lub otrzymanych substancji,
- umowne zapisy wykonanych czynności.

Schematy wybranego szkła i sprzętu laboratoryjnego

Jak schematycznie przedstawić czynności laboratoryjne?

Jeżeli reakcja chemiczna przebiega w temperaturze pokojowej, nie ma potrzeby zaznaczania tego na schemacie. Jeżeli reakcja chemiczna przebiega w podwyższonej temperaturze, należy umieścić znak **X** pod naczyniem, które jest ogrzewane. Ogrzewaną probówkę należy narysować pod niewielkim kątem.

NA TO ZWRÓĆ UWAGĘ!

Schematy doświadczeń chemicznych mają charakter informacyjny, dlatego powinny być czytelne i starannie wykonane.

Schematy wybranych czynności laboratoryjnych

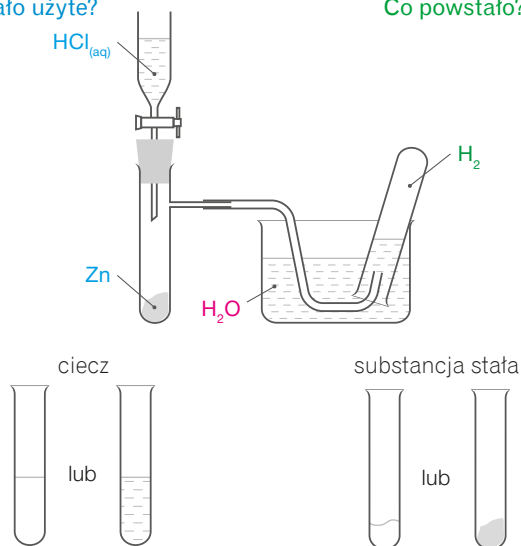
Jak opisuje się schemat doświadczenia chemicznego?

Substraty reakcji chemicznej opisuje się zawsze **po lewej stronie schematu**, natomiast **produkty** – po **prawej stronie**. Substancje, które nie biorą udziału w reakcji chemicznej, lecz zostały użyte w doświadczeniu, zwyczajowo opisuje się również z lewej strony.

Oznaczanie substratów i produktów na schemacie

Co zostało użyte?

Co powstało?

Substraty reakcji chemicznej: $\text{HCl}_{(\text{aq})}$ i Zn .
 Produkt reakcji chemicznej: H_2 .
 Substancja pomocnicza użyta w doświadczeniu chemicznym: H_2O .

Poprzączną kreską we wnętrzu probówki najczęściej zaznacza się poziom cieczy. Inny sposób przedstawienia substancji w stanie ciekłym to **krótkie, poziome linie** we wnętrzu probówki do ustalonego poziomu cieczy.

Nieregularną kreską zaznacza się **substancję stałą**, którą można też przedstawić, zamalowując określony obszar probówki.

Zamknięta probówka bez żadnych oznaczeń wewnątrz może wskazywać na obecność **gazu**.

NA TO ZWRÓĆ UWAGĘ!

W zadaniach maturalnych czasem nie podaje się schematu doświadczenia chemicznego. Zamiast niego mogą pojawić się **zdjęcia** lub **kolorowe grafiki**.

Jak zapisuje się obserwacje i wnioski?

W opisie doświadczeń chemicznych **należy wyraźnie oddzielać obserwacje od wniosków**. Poprawny zapis obserwacji to odpowiedź na pytanie: *Co obserwujesz?*. Natomiast wnioski są odpowiedzią na pytanie: *Co z tego wynika?*.

Obserwacje to spostrzeżenia zarejestrowane za pomocą zmysłów (wzroku, słuchu, węchu oraz dotyku) lub przez urządzenia pomiarowe, np. zestaw do badania zjawiska przewodzenia prądu elektrycznego. Przykłady poprawnie zapisanych obserwacji:

Co czujemy?

- Wyczuwalny jest intensywny owocowy zapach.
- Nie wyczuwa się zapachu.

Co słyszymy?

- Spalaniu gazu towarzyszy charakterystyczny dźwięk.
- Otrzymany gaz zapala się z charakterystycznym dźwiękiem.

Co widzimy?

- Malinowy roztwór się odbarwia.
- Strąca się szaroniebieski osad.
- Woda wapienna mętnieje.

 Obserwacji dokonuje się za pomocą zmysłów: wzroku, słuchu, węchu oraz dotyku.

NA TO ZWRÓĆ UWAGĘ!

Należy **precyzyjnie opisywać efekty towarzyszące reakcjom chemicznym**, czyli na przykład zamiast stwierdzenia: „Roztwór zmienia barwę” należy podać: „Roztwór zmienia barwę z żółtej na czerwoną”.

73. Korzystanie z informacji

Jak interpretować informacje odczytane z układu okresowego pierwiastków chemicznych?

Zrozumienie zasady budowy układu okresowego pierwiastków chemicznych oraz umiejętność powiązania jej z budową atomu mogą okazać się potrzebne do rozwiązania wielu zadań dotyczących różnych zagadnień.

		18
		2He Hel 4,00
16	17	18
8O Tlen 16,00 3,4	9F Fluor 19,00 4,0	10Ne Neon 20,18
16S Siarka 32,06 2,6	17Cl Chlor 35,45 3,2	18Ar Argon 39,95
34Se Selen 78,97 2,6	35Br Brom 79,90 3,0	36Kr Krypton 83,80
52Te Tellur 127,60 2,1	53I Jod 126,90 2,7	54Xe Ksenon 131,29

Co odczytujemy?

- numer grupy = 18,
- symbol – Ar
- liczba atomowa $Z = 18$,
- nazwa – argon
- masa atomowa = 39,95 u
- numer okresu = 3,

Jak interpretujemy?

- dlatego liczba elektronów walencyjnych = 8
- dlatego liczba protonów = 18, a także liczba elektronów = 18
- dlatego liczba powłok elektronowych = 3, z czego wynika, że:
  - konfiguracja elektronowa $_{18}\text{Ar}: 1s^2 2s^2 2p^6 3s^2 3p^6$
  - blok konfiguracyjny: p

NA TO ZWRÓĆ UWAGĘ!

Pamiętaj, że:

- liczba elektronów walencyjnych dla grup 1. i 2. = numer grupy,
- liczba elektronów walencyjnych dla grup 13.–18. = numer grupy – 10.

Źródło: CKE, Wybrane wzory i stałe fizykochemiczne na egzamin maturalny z biologii, chemii i fizyki, marzec 2021, s. 15.

Jak odczytywać informacje z tabeli rozpuszczalności soli i wodorotlenków w wodzie?

Analizując informacje zawarte w tabeli rozpuszczalności soli i wodorotlenków w wodzie, można się dowiedzieć, jak dana substancja zachowuje się w wodzie. Do każdej tabeli dołączona jest legenda, która informuje o znaczeniu użytych symboli.

Sprawdź, czy chlorek glinu AlCl_3 jest rozpuszczalny w wodzie.

Znajdź anion, który wchodzi w skład AlCl_3 : Cl^- (w kolumnach).

		ANION			
		Cl^-	Br^-	I^-	NO_3^-
Ag⁺		T	T	T	R (234)
Al³⁺		R (45,1)	R (126)	R (126)	R (68,9)
Ba²⁺		R (37,4)	R (156)	R (215)	R (10,3)
Ca²⁺		R (81,3)	R (156)	R (215)	R (144)
Cr³⁺		R	R	R	R (81,2)
Cu²⁺		R (75,7)	R (126)	—	R (145)
Fe²⁺		R (65,0)	R (120)	R	R (87,5)

Znajdź kation, który wchodzi w skład AlCl_3 : Al^{3+} (w wierszach).

Legenda:

- R** – substancja dobrze rozpuszczalna (>2 g/100 g H_2O);
- S** – substancja średnio rozpuszczalna (0,1 g–2 g/100 g H_2O);
- T** – substancja trudno rozpuszczalna (<0,1 g/100 g H_2O);
- d** – związek ulega rozkładowi w wodzie,
- związek jest nietrwwały, nie został otrzymany lub brak jest danych

w miejscu przecięcia kolumny z wierszem odczytaj symbol i sprawdź jego znaczenie w legendzie:
R – substancja dobrze rozpuszczalna. Rozpuszczalność chlorku glinu wynosi 45,1g/100 g H_2O .

NA TO ZWRÓĆ UWAGĘ!

Tabele rozpuszczalności mogą się różnić. W pierwszym wierszu mogą być wymienione kationy, a w pierwszej kolumnie – aniony. Pamiętaj, że zasada korzystania z nich jest analogiczna do opisanej.

Źródło: CKE, Wybrane wzory i stałe fizykochemiczne na egzamin maturalny z biologii, chemii i fizyki, marzec 2021, s. 14.

Pobierz

Kod: 5LTYZK

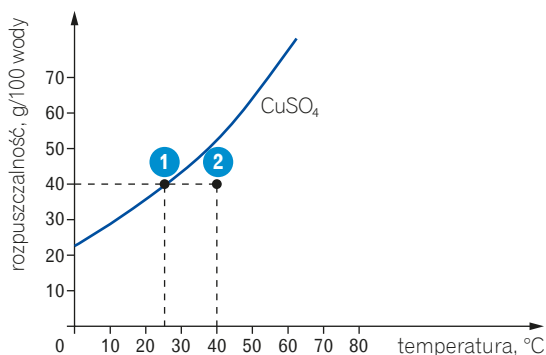
app.nowaterazmatura.pl

Wybrane wzory i stałe fizykochemiczne na egzamin maturalny z chemii

Jak odczytywać informacje z krzywych rozpuszczalności substancji stałych w wodzie?

Z krzywej rozpuszczalności substancji w wodzie można odczytać, jaki rodzaj roztworu powstanie po dodaniu określonej masy substancji w zależności od temperatury.

Krzywa rozpuszczalności – zależność rozpuszczalności siarczanu(VI) miedzi(II) w wodzie od temperatury

- ① Jeżeli w 100 g wody o temperaturze 25°C zostanie rozpuszczone 40 g siarczanu(VI) miedzi(II), to powstanie **roztwór nasycony**.
- ② Jeżeli w 100 g wody o temperaturze 40°C zostanie rozpuszczone 40 g siarczanu(VI) miedzi(II), to powstanie **roztwór nienasycony**.

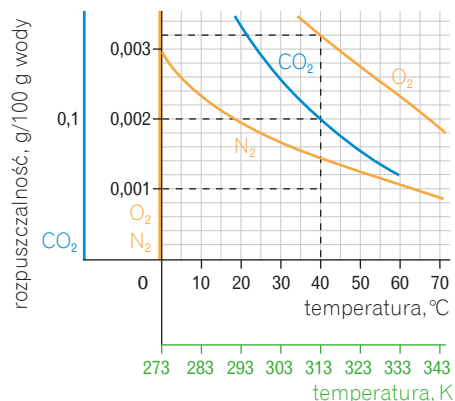
NA TO ZWRÓĆ UWAGĘ!

Rozpuszczalność większości substancji stałych w wodzie **zwiększa się wraz ze wzrostem temperatury**. Rozpuszczenie w danej temperaturze **większej ilości substancji**, niż wynosi jej rozpuszczalność w tej temperaturze, **nie jest możliwe**. **Roztwór przesycony** można otrzymać przez rozpuszczenie maksymalnej ilości substancji w wyższej temperaturze, a następnie ostrożne oziębienie otrzymanego roztworu do określonej temperatury.

! $T [K] = T [^{\circ}C] + 273,15$
 np. $20^{\circ}C = 293,15 K$

Jak odczytywać informacje z krzywych rozpuszczalności gazów w wodzie?

Z krzywej rozpuszczalności gazów w wodzie można odczytać rozpuszczalność tej substancji w określonej temperaturze, podobnie jak z krzywej rozpuszczalności substancji stałych.

Rozpuszczalność poszczególnych **gazów** w wodzie **bardzo się różni**, dlatego na osi pionowej podane są trzy różne skale, dla trzech różnych gazów, na przykład w temperaturze 40°C:

- rozpuszczalność CO_2 wynosi ok. 0,1 g/100 g H_2O ,
- rozpuszczalność O_2 wynosi ok. 0,0032 g/100 g H_2O ,
- rozpuszczalność N_2 wynosi ok. 0,0014 g/100 g H_2O .

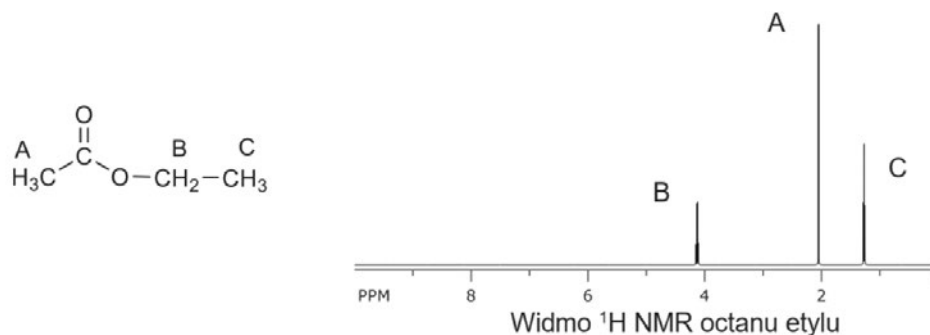
Zadania CKE – przykład rozwiązany krok po kroku i zadanie do samodzielnego rozwiązania

PRZYKŁAD 95

Informacja do zadań 41.–42.

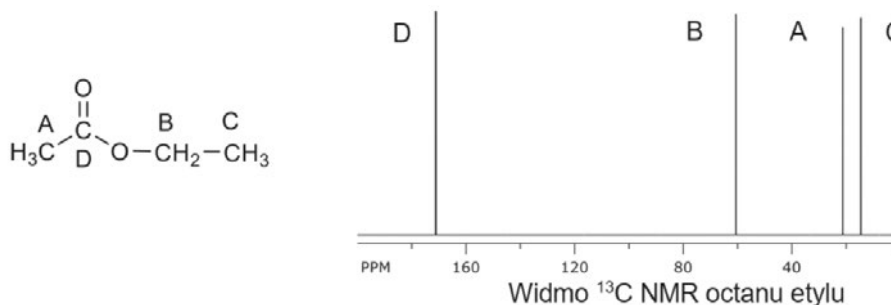
Jedną z najważniejszych metod fizykochemicznych stosowanych do badania struktury związków organicznych jest spektroskopia magnetycznego rezonansu jądrowego, NMR. Wykorzystuje się w niej właściwość polegającą na tym, że jądra atomów większości pierwiastków mają niezerowy spin. Najczęściej wykorzystuje się izotop wodoru ^1H , którego jądra – czyli protony – są opisane liczbą spinową $\frac{1}{2}$.

Po umieszczeniu w silnym polu magnetycznym protony mogą się znajdować w dwóch stanach energetycznych – podstawowym i wzbudzonym. Aby wykonać pomiar, umieszcza się próbkę badanego związku w polu magnetycznym i wzbudza jądra ^1H za pomocą fal radiowych. Powrót jąder ze stanu wzbudzonego do stanu podstawowego skutkuje wystąpieniem sygnału rejestrowanego za pomocą detektora. Częstotliwość tego sygnału zależy od położenia atomów w cząsteczce. Zarejestrowane sygnały tworzą obraz zwany widmem NMR (rysunek poniżej), które dostarcza ważnych informacji o budowie cząsteczki związku.

Liczba sygnałów w widmie jest równa liczbie grup równocennych atomów wodoru w cząsteczce związku. Przykładowo – w cząsteczce octanu etylu obecne są trzy grupy równocennych atomów wodoru: dwie różne grupy $-\text{CH}_3$ i jedna grupa $-\text{CH}_2-$, czyli w widmie są obecne trzy sygnały. Te sygnały mogą mieć w określonych przypadkach złożony kształt, co w pokazanym widmie skutkuje ich rozszczepieniem (poszerzeniem).

Drugim nuklidem często wykorzystywanym w pomiarach NMR jest izotop węgla ^{13}C , którego zawartość w naturalnym węglu wynosi ok. 1%. Jego jądro ma także spin $\frac{1}{2}$, w odróżnieniu od izotopu ^{12}C , którego jądra mają spin zerowy i dlatego są nieaktywne w NMR. Widma NMR węgla ^{13}C rejestruje się w taki sposób, że sygnały są pojedynczymi liniami.

W cząsteczce octanu etylu są cztery nierównocenne atomy węgla, w związku z czym w widmie ^{13}C są obecne cztery sygnały.

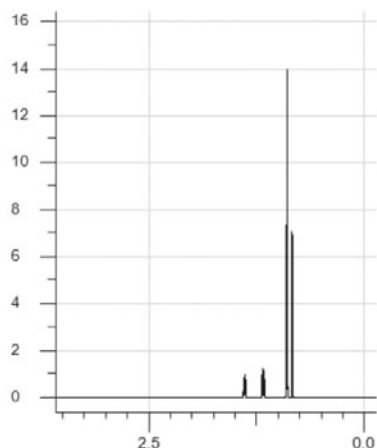
← Początek przykładu na s. 428

Zadanie 42. (0–2)

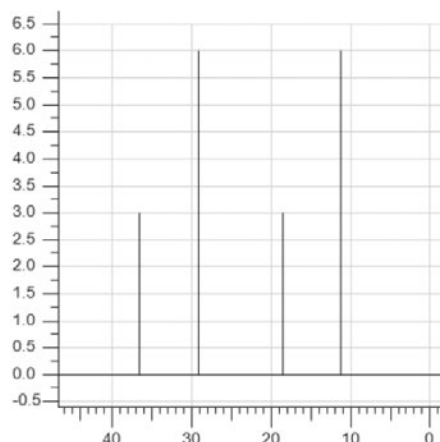
CKE marzec 2021, zad. 42.

W produkcji benzyn wysokooktanowych wykorzystuje się procesy przemysłowe: kraking i reforming, które umożliwiają uzyskanie pożądanych, rozgałęzionych węglowodorów.

Podczas rafinacji pewnej benzyny uzyskano węglowódor W, który poddano badaniu ^1H NMR oraz ^{13}C NMR, w wyniku czego uzyskano widma przedstawione niżej.

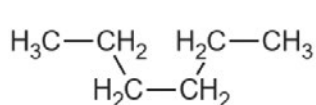
Widmo ^1H NMR dla węglowodoru W

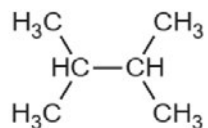
Widmo ^{13}C NMR dla węglowodoru W

ACD/I-Lab - <https://ilab.acdlabs.com/iLab2/index.php> [dostęp: 05.01.2019]

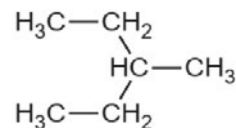
Dla węglowodoru W zaproponowano trzy wzory półstrukturalne:

heksan

2,3-dimetylobutan

3-metylopentan

Uzupełnij poniższe zdanie – wybierz i zaznacz wzór węglowodoru W. Odpowiedź uzasadnij na podstawie zamieszczonych widm ^1H NMR i ^{13}C NMR.

Węglowodorem W może być (heksan / 2,3-dimetylobutan / 3-metylopentan).

Uzasadnienie na podstawie widma ^1H NMR:

.....

Uzasadnienie na podstawie widma ^{13}C NMR:

.....

4 sygnały w widmie ^1H NMR → **2**
 → 4 równocenne grupy atomów wodoru w cząsteczce związku chemicznego
 4 sygnały w widmie ^{13}C NMR →
 → 4 równocenne grupy atomów węgla w cząsteczce związku chemicznego

Etapy rozwiązywania

- 1** Przeczytaj uważnie informację do zadania i polecenie.
- 2** Określ liczbę sygnałów w widmie – jest ona równa liczbie grup równocennych atomów wodoru i węgla w cząsteczce związku chemicznego.

Dalszy ciąg przykładu na s. 430 →

I wiesz, jak zdać maturę

VADEMECUM

kompedium wiedzy z chemii
połączone z kształceniem
kluczowych umiejętności
maturalnych

ZBIÓR ZADAŃ MATURALNYCH

ćwiczenie rozwiązywania zadań
typu maturalnego, zadań CKE oraz arkuszy

CYFROWE WSPOMAGANIE NAUKI

- **APLIKACJA** – materiały cyfrowe zintegrowane z Vademecum i Zbiorem zadań maturalnych ułatwiające przygotowania do egzaminu app.nowaterazmatura.pl
- **SERWIS MATURALNY** – wszystkie niezbędne informacje o maturze nowaterazmatura.pl

